

Bevezetés az Ószövetség könyveihez

(Összeállította: dr. Török László)

II. félév

A VII. SZÁZAD PRÓFÉTÁI

Izajás próféta (Kr.e. 739-701) működése alatt Izrael és Júda meghódol az asszír birodalom előtt. Az őt követő fél évszázadban nincs tudomásunk prófétai működéséről. Kr.e. 650 és 600 között viszont négyen is tevékenykednek Jeruzsálemben: Náhum és Habakuk az üdvösség, Szofoniás és az ifjú Jeremiás az ítélet prófétái.

NÁHUM PRÓFÉTA

1. Náhum próféta személye és kora

- Más forrásokból nem ismert. Nevének jelentése: „*Vigasztalás*”. Csak könyv tartalma és felirata alapján tudunk rá következtetni: „Jövendölés Ninivéről. Az elkosi Náhum látomásainak könyve.”
 - Elkos helység nem azonosítható. Feltehetően Júdában volt.
 - Tevékenységének színtere Jeruzsálem lehetett.
 - Ideje: AsszírIA fénykorától a bukásáig (663-612)
 - Említi az egyiptomi Téba elfoglalását (663 Assurbanipál)
 - Ninivét a médek foglalták el 612-ben.
 - AsszírIA 609-ben megszűnt létezni.

2. A könyv tartalma és felosztása

- 1,1: A könyv felirata
- 1,2-8: Himnusz a bosszúálló Istenről
 - Liturgikus használatból kerülhetett a könyvbe, nem tartják a próféta művének.
- 1,9-2,1.3: PrófétaI mondások
 - Ninive Isten ellen hiába lázad: „Ha még oly erősek és még oly sokan lesznek is, akkor is levágják őket és elvesznek”- mondja az Úr (1,12a).
 - Jeruzsálemet nem alázza meg többé az Úr: „Megaláztalak, de nem alázlak meg többé. Most összetöröm a vesszejét annak, aki hátadat verdesi” (1,12b-13).
- 2,2.4-3,19: Ninive bukása
 - Ez a könyv egyetlen nagy témája: szabadulás az embertelen, gyűlölt asszír igától: „Zsákmányolt egykor az oroslán, hogy jóllakjanak kölykei, és öldösött nőstényei számára; prédával töltötte meg barlangjait, és lakóhelyét zsákmánnyal. «Íme, én ellened megyek! – mondja a Seregek Ura. – Füstté égetem szekereidet, oroslánkölykeidet kard emészti meg; véget vetek a földön zsákmányolásodnak, és nem hallatszík majd többé követeid szava.» (2,13-14).
 - Ninive kigúnyolása: „Őreid annyian vannak, mint a sáskák, és írődeákjaid mint a sáskaraj, melyek a hideg idején meghúzódnak a kerítésekben, de ha felkel a nap, elrepülnek...”(3,17).
 - Örvendezés Ninive bukása felett: „Nincs orvosság a te romlásodra, gyógyíthatatlan a te sebed! Mindenki, aki hírt hall rólad, tapsol fölötted, hiszen kire nem hatott ki szüntelenül a te gonoszságod?” (3,19).

3. A könyv tanítása

- Dicsőíti Istent, aki véget vet az AsszírIA által okozott szenvedéseknek.
- AsszírIA és Ninive sorsa egyetemes történelmi jelképpé válik:
 - Jahve igazságot szolgáltat a történelemben:
 - Megtorolja a gonoszságot.
 - Üdvösséget ad az igazaknak.

SZOFONIÁS PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- A könyv felirata alapján ismerjük: „Az Úr szózata, amelyet Szofoniáshoz, Kusi fiához intézett, Júda királyának, Jozijának, Ámon fiának idejében” (1,1)
- Nevének jelentése: „*Jahve megőriz*”
- Jozija király uralkodásának első évtizedében működött (639-630 között).
- Jozija király csak 630 után építette le fokozatosan az asszír kultuszt a birodalom meggyengülésével, és átfogó vallási kultuszt hajtott végre a Jahve kultusz kizárólagosságának jegyében (622).
- Az asszír hatás még erős Szofoniás idejében az országban:
 - o Elnyomás
 - o Pogány kultusz
 - o A próféta ezeket ostorozza

2. A könyv tartalma és felosztása

- A könyv lényegében fenyegető jövendöléseket tartalmaz. Szövegét a fogság alatti és utáni időben rendezhették a bekövetkezett események ismeretében.
- Négy részre osztható: három fenyegetés és egy üdvösség mondás
 - o 1,2-2,3: Fenyegető prófétai mondások Júda és Jeruzsálem ellen.
 - o 2,4-15: Fenyegető prófétai mondások a pogány nemzetek ellen.
 - o 3,1-8: Fenyegető prófétai mondások Jeruzsálem ellen.
 - o 3,9-20: Üdvösség ígérete a nemzeteknek és Izraelnek

3. A könyv tanítása

- *Jahve napja*
 - o Az ítélet napja amely hamarosan eljön a nép vétkei miatt:
 - Pogány kultikus szokások
 - Erkölcsi romlottság
 - o Az ítélet eszkatológikus jellegű:
 - Kiterjed minden népre
 - Visszavonhatatlan
- *Az üdvösség reménye:*
 - o Jahve napja meghirdetésének a végső célja az üdvösség, a megtérés.
 - o Az összegyűjtött szent maradék, a megtértek közössége a „szegények”, akik bizalommal ráhagyatkoznak Istenre, megmenekülnek.
 - o Üdvösség hirdetés Jeruzsálemnek (Sion, Sion leánya): „Ne félj, Sion! Ne lankadjon kezed! Veled van az Úr, a te Istened, az erős Szabadító! Örül majd neked nagy örömmel, újjáéleszt szeretetével, örül majd neked ujjongó örömmel” (3,16-17).

HABAKUK PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- Más forrásból nem ismert a személye, a könyv sem ad semmilyen támpontot.
- Nevének eredete, jelentése vitatott. A „*habak*” gyök jelentése: *átölel, átkarol*. Olyan ember, akit Isten szeretetével átölel, s aki népét a nehéz időkben szeretettel átöleli. Másik értelmezése szerint a *habakkuk* az asszír *hambakuku* megfelelője, ami egy illatos kerti növénynek, a bazsalikomnak a neve. Eszerint a próféta a halál, a pusztulás közelében jó illat, az élet illata népe között.
- A kor meghatározásához is kevés a támpontunk:
 - Említi a „káldeusokat” (1,6).
 - Az újbabiloni birodalom alapítói
 - 625-ben függetlenítették Babilon tartományt Asszíriától
 - A médekkel szövetségbe lépve 612-ben elfoglalták Ninivét és 609-ben végérvényesen megdöntötték az Asszír birodalmat.
 - Említ egy gonosz elnyomót, akire Isten büntetésül a káldeusokat küldi.
 - Az elnyomó lehet Asszír
 - Ez esetben a próféta működése a káldeusok felemelkedésének és Ninive pusztulásának idejére tehető (625-612).
 - Lehet esetleg Jojakim júdeai király, aki felmondta Babilonnak a vazallusi hűséget, és ezért Nebukadnezár (605-562) elfoglalta Jeruzsálemet (598/7)
 - Ez esetben a próféta működésének ideje Jojakim uralkodására esik (608-598).

2. A könyv tartalma és felosztása

- A könyvben két feliratot találunk:
 - „Látomás, amelyet Habakuk próféta látott.”
 - Hiányoznak a személyre és az időre vonatkozó megszokott megjelölések
 - „Habakuk próféta imája. A siralmak dallamára.” (3,1)
 - Jahvét dicsőítő éneket vezet be (3,2-9).
 - Liturgikus használatra utal
 - A művet egy újabb liturgikus utasítás zárja: „Az énekmester szerint. Húros hangszerre” (3,19).
- Közbenső részek:
 - Párbeszéd a Próféta és Isten között (1,2-2,5)
 - A próféta látja a gonoszságot és elnyomást, és hiányolja Isten segítségét
 - Isten válasza: a büntetést hamarosan elhozzák a káldeaiak.
 - Öt jaj az elnyomókra (2,6-20)
 - Jaj annak, aki a máséból gyűjtöget, aki zálogok terhével terheli magát. (2,6)
 - Jaj annak, aki családja javára becstelenül harácsol; aki magasra rakja fészket, hogy kikerülje a balsorsot! (2,9)
 - Jaj annak, aki vérrel épít várost, és vétekből vet a városnak alapot! (2,12)
 - Jaj annak, aki leitatja társát, vegyíti a mérget, míg le nem részegíti, hogy láthassa a meztelenségét. (2,15)
 - Jaj annak, aki így szólt a fatönkhöz: „Ébredj!”. A néma kőhöz: „Kelj fel álmodból!” (2,19) (Bálványimádás)

3. A könyv tanítása

- A könyv nagy kérdése: meddig tűri Isten a gonoszok uralmát, és az ártatlan igazak eltiprását.
- A káldeusok által hozott ítélet is csak időleges, hisz ők is bűnösök és gonoszak.
- Az igazságszolgáltatást a végidőkre helyezi, aminek eléréstét türelemmel kell várni.

JEREMIÁS PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- Tevékenysége Jozija király uralkodásától (639-609) Júda babiloni tartománnyá válásának első évéig tart (kb.586). Fontosabb politikai események:
 - o Az Asszír birodalom csúcspontját Asszurbanipál idején élte (668-630/626). Jozija uralma alatt az asszír fennhatóság fokozatosan megszűnt, az uralkodás utolsó évtizedében teljes függetlenség.
 - o Deuteronomista reform (622)
 - o Ninive eleste 612. Babiloni birodalom kezdete.
 - o II. Nechaó fáraó (609-593) Babilon ellen indul 609. Jozija megütközik vele Meggidónál, de csatát vesz és maga is meghal. Fia Joachász lesz helyette a király.
 - o A visszatérő fáraó Joachászt túszként magával viszi, és testvérét, Joakimot teszi királlyá (609-598). Joakim erőszakos, Egyiptom barát politikája Babilonnal szemben gyengének bizonyul.
 - o II. Nebukadnezár (605-562), aki már 604-ben elfoglalta Szíria-Palesztinát vazallussá tette Júdát is. Joakim Egyiptomban bízva felmondja a vazallusi viszont. Nebukadnezár Jeruzsálemet ostrom alá veszi. Joakim meghal az ostrom alatt, fia Joakin lesz helyette a király (598).
 - o Három hónap múlva Joakin feladja a várost. Nebukadnezár Joakint és a vezetők nagy részét Babilonba hurcolja, és Jozija harmadik fiát, Joakin nagybátyját, Cidkiját teszi meg királynak (598-587)
 - o Cidkija jóakarátú, de gyenge uralkodó. Az Egyiptom barát körökre hallgatva fellázad Babilon ellen. Nebukadnezár másfél évi ostrom után elfoglalja Jeruzsálemet, Cidkiját megvakítva Babilonba hurcolja, és Gedalját teszi meg kormányzóvá, aki hamarosan gyilkosság áldozata lesz.
- Jeremiás papi családba született Anatotban (7Km-re Jeruzsálemtől). Nevének jelentése: „*Jahve felemel*”. Meghívását 626-ban kapta Jozija 13. esztendejében.
- Próféta tevékenysége kitölti egész életét. Isten teljesen lefoglalja.
 - o Cölebs és gyermektelen marad (16,1). Magányos életével a közelgő veszedelemre figyelmeztet: „Az Úr ezt a szózatot intézte hozzám: Ne végy magadnak feleséget, és ne legyenek fiaid és lányaid ezen a helyen. Mert ezt mondja az Úr a fiakról és a lányokról, akik ezen a helyen születnek, és az anyákról, akik szülik, meg az apákról, akik nemzik őket ezen a földön: Nyomorúságos halállal hálnak majd meg; senki sem siratja meg és el sem temetik őket; olyanok lesznek, mint a föld színén szétszórt ganéj; kard és éhínség által vesznek el, s holttestük az ég madarainak és a mező vadjainak lesz a martalékuk” (16,1-4)
 - o Igehirdetése állandó elutasításra talál. Üldöztetések érik minden oldalról (család, király, papság, stb. részéről). A szenvedő messiás előképe. Életét Egyiptomban fejezi be, ahová az emigránsok magukkal hurcolják.
- Működésének négy szakasza:
 - o Meghívásától a deuteronomista reformig (626-622) 1-6.fejezet.

- Ostorozza az idegen istenek kultuszát és az erkölcsi visszaéléseket.
- Jozija halálától Jeruzsálem első ostromáig tart, Joakim uralma alatt (609-598) 7-20.26.35-36. fejezetek
 - Ostorozza Joakim törvénytípró uralmát és Egyiptom barát politikáját.
 - Elítéli a hamis nemzeti kultuszt, amely azt hiszi, Jahve mindenképpen megoltalmazza népét.
 - Babilont Isten büntető eszközének tekinti, az előtte való meghódolást látja csak megoldásnak.
- Cidkija uralma (598-587) 21-24.27-29.32-34.37-39. fejezetek.
 - Óv a Babilon elleni fellázadástól és az Egyiptomban való bizakodástól.
 - Ismét ostorozza a Jahvében vakon bízó hamis kultuszt.
 - Összeütközés a hamis prófétákkal és az udvari nemzeti párt képviselőivel. A próféta az ostromot fogságban tölti el.
- Jeruzsálem elfoglalásától az Egyiptomba hurcolásig (587) 40,6; 41-44. fejezetek.

2. A könyv keletkezésének története.

- A Septuaginta változata egy nyolcaddal, kb 2800 szóval, rövidebb a maszoréta szövegnél. Tehát a fordítás készítői a Kr.e. II. században csak egy rövidebb szöveget ismertek. A végleges forma csak ez után alakult ki.
- A 36. fejezet tanúsága szerint a próféta kétszer maga is leírta tanítványával, Bárukkal próféciáit.
- A deuteronomista redakció nyomi is kimutathatóak.

3. Jeremiás könyvének tanítása

- A prófétai sors
 - Jeremiás könyve bepillantást ad a próféta lelkivilágába, benső harcaiba, vívódásaiba.
 - Fiatalkor, és alkalmatlannak érzi magát a prófétai szolgálatra: *„Így szólt hozzám az Úr: „Mielőtt megalkottalak anyád méhében, már ismertelek; mielőtt megszülettél volna, fölszenteltelek, és prófétául rendelvelek a nemzetek javára.” Erre azt mondtam: „Jaj, Uram Isten! Nézd, nem tudok én beszélni, hiszen még ifjú vagyok.” De az Úr így válaszolt: „Ne mondd azt, hogy ifjú vagyok, hanem menj el azokhoz, akikhez küldelek, és mondd el nekik mind, amit parancsolok. Ne félj tőlük, mert veled vagyok, és megoltalmazlak - az Úr mondja ezt neked.” Akkor az Úr kinyújtotta kezét, megérintette ajkamat és így szólt hozzám: „Nézd, ajkadra adom szavaimat, ma nemzetek és országok fölé állítalak, hogy gyomlálj és rombolj, pusztíts és szétszórj, építs és ültess” (1,7-10).*
 - Már meghívástörténete jelzi, hogy a prófétai szó sokakkal szembe fogja állítani: *„Azért hát övezd fel derekadat: kelj föl és mondd el nekik mind, amit parancsolok neked. Ne ijedj meg tőlük, különben én ijesztelek meg a szemük előtt. Én meg a mai napon erős várossá teszek; vasoszloppá és ércfallá az egész ország ellenében; Júda királyai és főemberei ellen, papjai és egész népe ellen. Harcolni fognak ugyan ellened, de nem győznek le, mert veled vagyok és megszabadítalak - mondja az Úr” (1,17-19).*
 - Rászédettnek, és becsapottnak érzi magát, mert az emberek megvetik és üldözik próféciái miatt, az általa ígért büntetés pedig késik: *„Rászédtéél, Uram! S én hagytam, hogy rászédj. Erősebb voltál nálam és legyőztél. Nevetségessé váltam napról napra: Aki csak lát, mind kicsúfol. Ahányszor csak beszélek, azt kell kiáltanom, azt kell hirdetnem: „Erőszak! Romlás!” Az Úr szava így mindennap gyalázatomra vált és csúfságomra... Hallom sokak gyalázkodását: „Rettegés mindenütt! Jelentsétek föl! Följelijentjük!” Még azok is, akik barátaim voltak,*

bukásomra lestek: „Hátha valamiképp törbe csalhatnánk, legyőzhetnénk, és bosszút állhatnánk rajta... Átkozott legyen a nap, amelyen születtem! Az a nap, amelyen a világra hozott anyám: ne legyen áldott. Átkozott legyen az a férfi, aki hírül vitte apámnak: „Fiúgyermeked született” - és ezzel mint jó hírrel örvendeztette meg. Legyen hasonló az az ember azokhoz a városokhoz, amelyeket az Úr könyörtelenül feldúlt; reggel halljon jajkiáltást, délben meg harci riadót, mert nem ölt meg anyám méhében. Bárcsak anyám teste lett volna a sírom, amikor még a méhében hordozott! Miért is jöttem ki méhéből? Hogy csak nyomorúságot és bánatot lássak, és gyalázatban töltssem napjaimat?” (20,7-8.10.15-18).

- Néha szeretne felhagyni a prófétai tevékenységgel, de az isteni készítésnek nem tud ellenállni: *„Már azt gondoltam: Nem törődöm veled, nem beszélek többé a nevében. De ilyenkor mintha tűz gyúlt volna szívemben, és átjárta minden csontomat. S ha megfeszítettem erőmet, hogy ellenálljak, belefáradtam és nem tudtam elviselni (20,9).*
- **Erkölcsei tökéletlenség és hamis biztonságtudat.**
 - Az erkölcsi tökéletességet nem pótolják a templomi áldozatok, és nem vezethetnek hamis biztonságtudathoz: *„Javítsátok meg utaitokat és tetteiteket, akkor majd veletek lakom ezen a helyen. Ne bízzatok az ilyen hazug beszédekben: „Az Úr temploma, az Úr temploma, az Úr temploma.” Mert ha jobbak lesztek életmódotokban és tetteitekben; ha jog szerint bántok egymással; ha nem nyomjátok el az idegent, az árvát és az özvegyet; ha nem ontotok ártatlan vért ezen a helyen, és nem szegődtök idegen istenek nyomába a saját vesztetekre, akkor veletek lakom majd ezen a földön, amelyet régtől fogva atyáitoknak adtam, mindörökre. De lám, ti hazug beszédekben bíztok, amelyek mit sem használnak nektek. Loptok, gyilkoltok, házasságot törtök, hamisan esküdtök, tömjént áldoztok Baalnak, idegen istenekhez szegődtök, akiket egyáltalán nem ismertek. Aztán mégis eljöttök és élém álltok ebben a templomban, amely az én nevemet viseli, s ezt mondjátok: „Biztonságban vagyunk, olyan biztonságban, hogy továbbra is elkövethetjük ezeket a gonoszságokat.” (7,3-10).*
- **A bűnről és a kegyelemről**
 - Jeremiás meglátása szerint a bűn annyira beleivódott az emberi természetbe, hogy már nem képes a maga erejéből letérni a bűn útjáról: *„Balgatag fiak, nincs bennük érteni akarás. Arra van eszük, hogy gonoszságot műveljenek, de hogy jót tegyenek, ahhoz nem értenek.” (4,22)*
 - A megtérésre való felhívás és a megtérésre való képtelenség közötti feszültséget maga Isten oldja fel:
 - Szeretetlen megbocsát az embernek és visszafogadja
 - Isten maga siet az ember segítségére, belülről átformálja, és képessé teszi a megtérésre.
 - Új szövetséggel kapcsolja magához a népet, amelynek törvényét a szívbe írja: *“Igen, jönnek napok - mondja az Úr -, amikor új szövetséget kötök Izrael házával és Júda házával. De nem olyan szövetséget, mint amelyet atyáikkal kötöttem azon a napon, amikor kézen fogva kivezettem őket Egyiptom földjéről. Azt a szövetségemet ugyanis megszegték, holott én uruk voltam - mondja az Úr. Ez lesz az a szövetség, amelyet majd Izrael házával kötök, ha elérkeznek azok a napok - mondja az Úr: Bensejükbe adom törvényemet, és a szívükbe írom. Én Istenük leszek, ők meg az én népem lesznek. És többé nem lesz szükség rá, hogy az egyik ember a másikat, testvér a testvérét így tanítsa: Ismerd meg az Urat, mert*

mindnyájan ismerni fognak a legkisebبتől a legnagyobbig - mondja az Úr -, mivel megbocsátom gonoszságait, és vétkeikre többé nem emlékezem” (31,31-34)

ABDIÁS PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- A próféta személye nem ismert. Nevének jelentése: „Jahve szolgája”
- A mű az Ószövetség legrövidebb könyve (21 vers), központi témája fenyegető jövendölés Edom ellen.
 - o Edom Júda délkeleti szomszédja. Dávid király meghódította, azóta kezdődött a két nép közötti gyűlölködés.
 - o Az edomiták kárörvendve nézték Júdea szorongatott helyzetét az asszír és babiloni fenyegetés idején, segítettek az ostromlókat, és miután a babiloniak elfoglalták Jeruzsálemet (586), az edomiták megszállták és anektálták Júda déli területeit.
- A könyv magva rögtön Jeruzsálem eleste után keletkezhetett az edomiták gyalázatos tette nyomán, amit a fogság alatt kiegészítettek a népek elleni jövendölésekkel, majd a fogság után Izrael helyreállítására vonatkozó üdvpróféciaival. Ez utóbbi rokonságot mutat Zakariás 14. fejezetével.

2. A könyv tartalma és felosztása

- A könyv felirata: „*Abdiás látomása Edomról.*”
 - o I. rész: 2-15b: *Fenyegető prófétai mondások Edom ellen*
 - o II. rész: 16-21: *Jahve napja, ítélet a népek felett*
- Az Edom elleni jövendölések egy része párhuzamos Jeremiás próféciajával: Abd 1b-4 = Jer 49,14-16; Abd 5 = Jer 49,9.
- Abdiás könyve valójában üdvprófécia, mert csak más népek számára hirdeti Isten büntető ítéletét, saját népe számára szabadulást ígér: „*Sion hegyére szabadulás jön, és szent lesz az; és Jákob háza visszaszerzi jussát*” (17).

A FOGSÁG KORÁNAK PRÓFÉTÁI

EZEKIEL PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- Babilonban, a fogságban élők között tevékenykedett. A deportálás három ütemben történt:
 - o Joakim lázadása után 597-ben Nebukadnezár elhurcolta fiát Joachint és családját, vele mintegy 10.000 embert (2Kir 24,14 szerint; a 2 Kir 24,16 6000 harcost és 1000 mesterembert, Jeremiás 3023 júdeait említ a kettő összeadásából kijön a 10.000). A közösség együtt maradt Mezopotámia belsejében. Viszonylagos szabadságot élveztek, önkormányzattal rendelkeztek. Kapcsolatot tartottak fenn a Jeruzsálemben maradt közösséggel.
 - o Cidkija lázadása után 587-ben 832 ember (Jer 52,29).
 - o Jeremiás említ egy harmadik deportációt is 582-ben. Ez 745 embert érintett (52,30). Nem tudni, vajon e két utolsó deportációban elhurcoltak ugyanoda kerültek-e, mint az első alkalommal elhurcoltak.
- A második és harmadik deportáció végképp összetörte a fogságba hurcoltak lelkét. Marduk isten győzött Jahve felett? Van- még remény a szabadulásra? Hogyan őrzi meg

a nép identitását idegen környezetben? Ezekre a kérdésekre a fogság prófétái adnak választ.

- Ezekiel az első deportáció alkalmával került Dél-Babilonba, Tel Abib helységbe a Kebár folyó mellett (1,1-4). Itt kapta meghívását Joachin király száműzetésének ötödik évében (593). 25 éven át tevékenykedett a száműzöttek között, utolsó üzenete a Tirusz ellen mondott prófécia (571), amit csak 13 évi ostrom után tudott bevenne Nebukadnezár.
- Váratlanul jut özvegységre, ami Jeruzsálem eljövendő sorsát jelképezi.
 - o „Az Úr szózatot intézett hozzám: Emberfia, nézd, elveszem tőled hirtelenül szemed gyönyörűségét. De ne keseredj el és ne sírj, könnyeid ne folyjanak! Sóhajts halkán, ne tarts halotti gyászt; turbánodat tedd föl a fejedre, sarud legyen a lábodon, ne takard el szakálladat és ne edd az emberek kenyerét! Reggel szóltam a néphez, s este meghalt a feleségem. Másnap reggel a kapott utasítás szerint jártam el. A nép így szólt hozzám: „Nem magyarázod meg, hogy mit jelent számunkra, amit teszel?” Ezt válaszoltam: „Az Úr ezt a szózatot intézte hozzám: Szólj Izrael házához: Ezt mondja az Úr, az Isten: Nézzétek, megszenteltelenítem szentélyemet, erőtok forrását, büszkeségetek tárgyát, szemetek fényét, lelketek gyönyörűségét. Fiaitok és lányaitok, akiket hátrahagyatok, kard élén vesznek el. És ti is úgy tesztek majd, mint ahogy én tettem..” (24,15-20).
- Ezekiel pap próféta. Nevének jelentése: „*Jahve megerősít*”. Üdvhirdető jövendöléseiben jelentős szerepe van a templomnak, amelyet jól ismer, Jahve és népe megújuló kapcsolatát a kultusz keretében látja beteljesedni.

2. A könyv felosztása és tartalma

- Ellentétben a fogság előtti prófétákkal, művéből hiányoznak a rövid prófétai mondások.
- Három nagy részre osztható:
 - o 1-24: Fenyegető jövendölések Júda és Jeruzsálem ellen
 - o 25-32: Fenyegető jövendölések a pogány nemzetek ellen.
 - o 33-48: Az üdvösség ígérete:
 - 33-39: Az üdvösség előkészítése
 - 40-48: Látomás az új templomról, az üdvösség megvalósulása.
- Látomásainak fantáziadús képanyaga egyedülálló az Ószövetségben.
- A könyv alapját a próféta élő igehirdetése és írásos anyaga képezi, amely többszöri redakción is átmehetett.

3. Ezekiel könyvének tanítása

- Idegen földön is köztünk van az Isten.
 - o Ezekielnek pogány, nem megszentelt földön jelenik meg Jahve dicsősége. Nincs tehát Jeruzsálemhez, vagy a templomhoz kötve, hívei között van a fogságban is: „Én lettem számukra a szentély azon a földön, ahová mentek” (11,16).
- A próféta örként áll a száműzött nép között, és felelősséggel tartozik értük:
 - o „Emberfia, Izrael házának őrévé rendelvelek. Ha hallod ajkamról a szót, figyelmeztetd őket a nevemben. Ha azt mondom a gonosznak: Meghalsz, s te nem figyelmezteted, nem beszélsz neki, hogy letérítsd a gonoszt gonosz útjáról, hogy így életben maradjon, a gonosz meghal a bűne miatt, de vérét tőled kérem számon. Ha azonban figyelmezteted a gonoszt, és mégsem szakít gonoszságával és gonosz útjával, akkor meghal a bűne miatt, te ellenben megmented életedet” (3,17-20).
- Izrael mindvégig bűnös volt.
 - o A próféta történeti visszatekintés formájában kimutatja, hogy Izrael Egyiptomi tartózkodásától kezdve a próféta napjaiig bűnös volt:

- A hűtlenséget parázñasággként ábrázolja (Vö. Ozeás) (16.20.23. fejezetek).
- Ostorozza az egyéb erkölcsi visszaéléseket is.
- Isten hamarosan meg fogja büntetni népét, Nebukadnezárt és Babilont mint büntető eszközt felhasználva (26,3-5.7).
- A személyes felelősség hangsúlyozása
 - Mindenki a saját vétkeiért fog felelni. Saját gonoszsága miatt érti Jahve büntetése. A menekülést is a személyes megtérés hozza meg, és nem a Jahve népéhez való tartozás hamis öntudata: *„Mert ha az igaz eltávolodik az igazságtól és gonosz tetteket visz végbe, akkor belepusztul. Am ha a gonosz elhagyja gonoszságát és a törvény meg az igazság szerint jár el, emiatt életben marad”* (33,18-20).
- Jahve ujjá teremt mindent:
 - Feltámasztja a halott népet és visszavezeti saját földjére:
 - *„Ezt mondja az Úr, az Isten: Nézzétek, kinyitom sírjaitokat és kihozlak benneteket sírjaitokból, én népem, és elvezetlek benneteket Izrael földjére. Akkor majd megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, amikor kinyitom sírjaitokat és kihozlak benneteket sírjaitokból, én népem”* (37,12-13).
 - Átformálja az ember bensőjét, hogy meg tudja tartani parancsait:
 - *„Új szívet adok nektek és új lelket oltok belétek, kiveszem testetekből a kőszívet és hússzívet adok nektek. Az én lelkemet oltom belétek és gondoskodom róla, hogy parancsaim szerint éljete, és szemetek előtt tartsátok törvényeimet, és hozzájuk igazodjatok* (36,26-27).
 - Újjá alkotja a templomot, ahová visszatér dicsősége (40-43.f.)
 - Helyreállítja Izrael egységét és Dávid uralmát (37,24-)

DEUTERO IZAJÁS

1. A próféta személye és kora

- Írását Izajás könyvének 40-55. fejezetei alkotják.
- A próféta valódi személye és neve ismeretlen. Nem lehet azonos a VIII-VII. századi Izajással, mert a babilóni fogság korában él és tevékenykedik a száműzöttek között, 200 évvel később.
- Jövendölései már előre vetítik a tényleges szabadulást, amelyet Kürosz, perzsa király fog elhozni (44,28; 45,1-7).
 - Nebukadnezár (604-562) halála után elkezdődött a babiloni birodalom széthullása. Nem akadt erőskezű utóda. Hét év során három király követte gyorsan egymást.
 - Az utolsó babiloni király Nabonid (555-538) főleg vallási kérdésekkel foglalkozott. Marduk isten tisztelete helyett Sin holdistent akarta a fő istenné tenni, ezzel kivívta a Marduk papok ellenállását. Visszavonult Tema oázisába és fia Besazár kormányozta helyette a birodalmat.
 - Kürosz, perzsa király, akit kezdetben Nabonid támogattott, 550-ben meghódította Médiát és elfoglalta fővárosát Ekbatánát.
 - A megrémült Nabonid Lídia királyával, Krözusszal kötött újabb szövetséget, de Kürosz 546-ban legyőzte Lídia királyát, és elfoglalta fővárosát Szárdeszt.
 - 539-ben, gyors hadjáratban, Babilon is elesett és megnyílt az út Egyiptom felé.
 - Babilon leigázott népei és a Marduk papság szabadítóként ünnepezték Küroszt.
- Deutero-Izajás a vigasztalás prófétája; tevékenysége, minthogy még jövőbeni eseményként tekint Kürosz győzelmére 550 és 540 között tevékenykedhetett.

2. A könyv felosztása és tartalma

- A keretet egy Prológus (40,1-11) és Epilógus alkotja (55,6-13)
- A benső részek lazán kapcsolódó prófétai mondásokból áll. Nehezen rendszerezhető.
- Hiányoznak a fenyegető próféciaik. Témája a vigasztalás és a szabadulás meghírdetése.

3. Deutero-Izajás tanítása

- Jahve ígéreteinek beteljesítése által bizonyult Istennek.
 - o Szembeszáll a közfelfogással, amely a győztes népek isteneit erősebbnek hiszi.
 - o Izrael és Júda bukását Jahve előre megjövendölte, büntetésüket kilátásba helyezte. A nép megérdemelte a büntetést, amit Jahve hozott rá (42,24-25).
 - o A szabadulást is Jahve, a történelem ura fogja elhozni, szolgálja Kúrosz, perzsa király által, akit messiási (fölkent) személyként mutat be (45,1-5).
 - „Harmatozzatok, egek, onnan felülről, és ti, felhők, hullassatok győzelmet! Nyíljék meg a föld és teremjen üdvösséget, és sarjadjon vele szabadulás is. Én, az Úr hozom ezt létre, mind” (45,8).
- Környező népek istenei nem istenek
 - o Jahve perbe fogja Izrael és a népek színe előtt a pogány isteneket, vajon tudják-e irányítani a történelmet mint Ő, és ismerik-e előre az eseményeket.
 - o Az istenek nem tudnak megfelelni Jahvének, remegve tekintenek Kúroszra, akinek érkezését nem ismerik előre.
 - o Jahve kifigurázza a mesterembereket, akik az anyag egy részéből tüzelnek, vagy szerszámot készítenek, a másik részéből pedig istent faragnak, hogy leboruljanak előtte (44,12-20).
 - o Az isten szobrok, mint alkotóik, az emberek menekülnek Jahve haragja elől.
- Az új kivonulás:
 - o A próféta a Babilonból való szabadulást az Egyiptomból való kivonuláshoz hasonlítja.
 - o Ezúttal maga Jahve halad a nép élén: *„Vonuljatok ki közülük, s tisztuljatok meg, akik az Úr edényeit hordozzátok. De nem sietve kell kivonulnotok, és nem menekülők módján. Az Úr fog elöttetek haladni, a hátvédetek meg Izrael Istene lesz (52,11-12).*
- Jahve üdvössége kiterjed minden népre: *„Az Úr felfedte szent karját minden nemzet szeme láttára. És meglátja a föld minden határa, hogy szabadulást szerez Istenünk” (52,10)*

4. Az Ebed-Jahve dalok

Deutero-Izajás könyvében 4, egymással összefüggő szövegegységet találunk, amelyek főszereplője Jahve szolgálja (Ebed Jahve). A lehatárolásokban, az első három ének esetében, egy alaprétet és egy továbbértelmező kiegészítést különítenek el az exegéták:

- **1. Alaprét: 42,1-4: A szolga ünnepélyes bemutatása** és beiktatása a mennyei udvartartás előtt.
 - Jahve kiárasztja rá lelkét
 - Jahve ítéletét hirdeti a népeknek
 - Csendes és szelíd: *„A megtört nádszálat nem törí össze, a pislákoló mécsbelet nem oltja ki.”*
 - o **Kiegészítés: 42,5-9:**
 - Jahve hívta meg a szolgát
 - A nemzetek világosságává teszi
 - Megvilágosodást hoz a vakoknak és szabadulást a raboknak.
- **2. Alaprét: 49,1-6: A szolga meghívása**
 - Anyja méhétől fogva kiszemelte Jahve (Vö. Jer 1)
 - A szolga neve Izrael, akiben az Úr meg fog dicsőülni.

- Feladata:
 - Izrael visszatérítése Jahvéhoz
 - A nemzetek megvilágosítása
- **Kiegészítés: 49,7-9**
 - Királyok és fejedelmek hódolnak a szolga előtt
 - A nép szövetségévé lesz, hogy helyreállítsa az országot, és kioassa az elpusztított örökséget.
- **3. Alapréteg: 50,4-9: A szolga vallomása**
 - Az igehirdető szolga önként vállalja a gyalázatot és a szenvedést.
 - Erőt ad neki Isten közeli ítélete és segítsége
- **Kiegészítés: 50,10-11**
 - Aki sötétben jár, bízzék az Úr nevében
 - Aki tüzet gyújtott, hogy pusztítson, tűzben pusztul el
- **4. Ének: 52,13-53,12: A szenvedés által megdicsőülő szolga**
 - Jahve bejelenti a szenvedő szolga diadalát (52,13-15)
 - A szemtanúk vallomása (53,1-11a)
 - Megvetett volt, a fájdalmak férfia
 - Istentől megvertnek nézték, pedig mindenki betegségét hordozta
 - Mások bűnei miatt szenvedett
 - Alázattal és némán viselte a szenvedést
 - A gonoszok közé temették el, bár ártatlan volt
 - Az Úr adta oda engesztelő áldozatul.
 - Jahve záróbeszéde (53,11b-12)
 - A szolga engesztelő szenvedése mindenkit megigazulttá tett (sokak = mindenki).
 - A szolga jutalma: sokakat kap osztályrészül.

5. AZ EBED-JAHVE DALOK HÁTTERE

Változás az üdvösség szemléletében a fogság alatt és után

- Az üdvösség letéteményese a király helyett a nép lett:
 - Egy szent maradék
 - Egy kiemelkedő személyiség, próféta
- Okok:
 - A dávidi dinasztia, az üdvösség korábbi letéteményese, elvesztette politikai és lelki súlyát.
 - A Jozija utáni királyok politikája Izrael végleges bukásához, és Jeruzsálem, a templom megsemmisítéséhez vezetett.
 - A próféták szerepe felértékelődött, mert:
 - Előre látták a katasztrófa bekövetkezését.
 - A próféta intézménye, szemben a királlyal, a fogság alatt és után is megmaradt.
 - Új távlatot adtak: Jahve Izrael királya, aki a fogságban is népével van, és elhozza majd a szabadulást.

Két hagyomány ötvözése

- Királyi, messiási (fölkent) közvetítő:
 - A szolgát Jahve királyhoz hasonlóan mutatja be:
 - „Íme, a szolgám, akit támogatok, a választottam, akiben kedvem telik.” (42,1).
 - S így szólt hozzám: „A szolgám vagy, Izrael, benned fogok megdicsőülni!” (49,3)

- Vö.: Zsolt 2,6-7: „Én szenteltem fel Királyomat a Sionon, szent hegyemen.”Az Úr végzését hirdetem; Ő így szólt hozzám: „A Fiam vagy, ma adtam neked életet.
 - Kiválasztott, akárcsak a dávidi királyok
 - Dávidot 18x nevezi az Ószöv. Választottnak, és 40x Jahve szolgájának.
 - Isten lelke nyugszik rajta, akárcsak a királyokon.
 - „Kiárasztom rá lelkemet, hogy igazságot vigyen a nemzeteknek” (42,1b)
 - Vö.: „Attól a naptól eltöltötte Dávidot az Úr lelke” (1Sám 16,13)
 - Békét kell hoznia, mint a királyoknak:
 - „Igen, a mi bűneinkért szúrták át, a mi gonoszágainkért törték össze; a mi békességünkért érte utol a büntetés, az ő sebei szereztek nekünk gyógyulást” (53,5)
 - Vö.: „Mert gyermek születik, fiú adatik nekünk, s az ő vállára kerül az uralom. Így fogják hívni: Csodálatos Tanácsadó, Erős Isten, Örök Atya, Béke Fejedelme” (Iz 9,5).
 - Sorsa összefüggésbe hozható a fogságban szenvedő Joachin király sorsával, akit az első deportáció alkalmával hurcolt el Nebukadnezár.
- Prófétai közvetítő:
 - Sorsa egybeforr küldetésével.
 - Üldözik és bántalmazzák mint a prófétákat.
 - Jelentős hasonlóságok Jeremiás vallomásaival:
 - „Harcolni fognak ugyan ellened, de nem győznek le, mert veled vagyok és megszabadítalak - mondja az Úr” (Jer 1,19).
 - „De az Úr, mint hős harcos, mellettem áll. Ellenfeleim meginognak, s nem bírnak velem, szégyent vallanak és elbuknak. Örökké tartó, soha el nem múló gyalázatban lesz részük” (Jer 20,11).

6. A szolga alakjának értelmezése

- *Kollektív értelem: Izrael népének megszemélyesítése*
 - Izrael az igaz Isten imádója a pogány népek megvilágosítója
 - Izrael bűnös ugyan, de a pogányok még sokkal bűnösebbek
 - Izrael büntetése nyomán felismerte vétkeit. Isten helyreállítja népét, amely tanúja lesz a nemzetek előtt.
 - A *Septuaginta* az első dal első versét - „Íme, a szolgám, akit támogatok, a választottam, akiben kedvem telik” – így fordítja: „Jákob az én szolgám, akit támogatok, Izrael az én választottam, akiben lelkem kedvét leli”.
 - Ez nyilván áthallás korábbi versekből: „De te Izrael, én szolgám, Jákob, akit én elválasztottam, Ábrahámnak, az én barátomnak magva” (Iz 41,8).
- *Korporatív személyiség*
 - A szolga Izrael én-tudata és megszemélyesítője
- *Individuális értelmezés*
 - Eszkatológikus messiás
 - Konkrét személy:
 - Mózes
 - Dávid
 - Jozija
 - Jeremiás
 - Joachin
 - Ismeretlen mártír vagy tóra tanító
 - Maga a szerző: Deutero-Izajás
- *Az értelmezések értékelése:*

- Mindegyik motívum felfedezhető a szolga alakjában.
- A megoldást inkább az individuális irányban kell keresnünk, a beteljesedés (eszkatológia) korára mutat.
- A szenvedés új dimenziót kap:
 - nem a bűnös bűnhődése,
 - hanem behelyettesítő, másokért önként vállalt szenvedés, amely üdvösséget szerez.

A FOGSÁG UTÁNI PRÓFÉTÁK

KORTÖRTÉNET ÉS VALLÁSI HÁTTÉR

- Kürosz, perzsa király 539-ben leigázta Babilont.
- A benső béke érdekében, engedélyezte minden népnek a hazatérést, és támogatta a nemzeti kultusz gyakorlását.
- A zsidók az 538-ban kiadott rendelet értelmében hazatérhettek, visszakapták a templom edényeit, és állami támogatást kaptak a templom újjáépítésére.
- A zsidók több csoportban tértek haza. Az első csoportot *Sesbaccár*, Júda kinevezett fejedelme vezette. Utána még több csoport indult el, főleg vallási lelkesedéssel. A zsidók egy része viszont soha nem tért vissza, meggyökeresedett Babilonban.
- A hazatérők lerakták a templom alapjait, de az építkezés a megélhetési gondok miatt megakadt. Rossz volt az időjárás, szűkös volt a termés. Az embereket lefoglalták hétköznapi gondjaik.
- A fogság alatt új birtokviszonyok alakultak ki. Az otthon maradottak és az idegen telepesek nem voltak hajlandók visszaadni földjeiket a visszatérőknek.
- A szamáriaiak, az északi részen a 722-es asszír hódítás nyomán létrejött lakosság vetélytársat látott a születő új déli tartományban. Minden eszközzel, feljelentésekkel, hátráltatták Júdea fejlődését és kibontakozását. Hasonlóképpen a déli szomszédok, az edomiták is.
- Kürosz utóda, *Kambüész* (529-522) alatt a helyzet semmit sem változott.
- Kambüész halálát (522) trónviszály követte, amelyből egy oldalági rokon, *I. Dáriusz* került ki győztesen (522-486). A trónviszály alatt az egész birodalom forrongott, feléledtek a nemzeti remények. Mindez Júdeában is érezhető volt.
- Sesbaccárt Júda kormányzásában Joachin király unokája, *Zerubbábel* követte, aki feltehetően egy újabb csoporttal érkezett haza. A főpap *Józsue* volt, aki Zerubbábelrel térhetett vissza.
- A templom építése új lendületet kapott. Zerubbábel visszautasította szamária felajánlott segítségét. A templomépítést kizárólag Júda ügyének tekintette, amely a szent maradékot testesíti meg.
- *Tattenai*, az Eufráteszen túli területek satrapája kivizsgálta a templomépítés ügyét, és jelentést tett I. Dáriusznak. Zerubbábel Kürosz ediktumára hivatkozott védekezésében. Dáriusz megerősítette Kürosz ediktumát, támogatta az építkezést. A naponkénti áldozatot a kincstár fizette.
- Az új templomott 515 tavaszán szentelték fel. Izrael szent maradéka ezzel kultikus közösséggé vált, amihez tartóznak tartották magukat a diaszpórában élők is.
- I. Dáriusz utódai: *Xerxész* (486-465), *I. Artaxerxész* (464-424), *II. Dáriusz* (424-404) és *II. Artaxerxész* (404-358) nehezen tudták megőrizni a birodalom egységét. A görög nyomás egyre erősödött. Mindez nemigen érezte hatását Júdában.
- A templom építését követő 70 évnél hosszabb időszakra keveset tudunk. Csak *Ezdrás* és *Nehemiás* könyveire támaszkodhatunk. Folyik a csendes építkezés, meglehetősen

szegény körülmények között. A jeruzsálemi fal újjáépítését azonban I. Artaxerxész, a szamáriaiak feljelentése nyomán, leállította.

- Visszaélések történtek a kultuszban:
 - a papok beteg, hibás állatokat mutattak be áldozatul,
 - tanításukban és a törvény alkalmazásában részrehajlóak voltak.
 - A nép nem fizette be a templomnak járó tizedet.
 - A leviták kénytelenek voltak elhagyni szolgálatukat, hogy földjeiken dolgozzanak, vagy kereskedjenek.
 - A pogányokkal kötött házasságok veszélyeztették a hit tisztaságát.
- Az elszegényedés miatt nőtt a szociális feszültség.
 - Özvegyek, árvák, idegenek sanyargatása.
 - A napszámosok bérének visszatartása.
 - A szegények eladósodása és rabszolgasorsra jutása.
- Közigazgatási és vallási reform az V. század közepétől Nehemiás és Ezdrás alatt.
 - *Nehemiás*: I. Artaxerxész (465-424) udvari tisztviselője, pohárnoka volt.
 - 445-ben értesült a jeruzsálemi szomorú állapotokról az által a küldöttség által, amelyet testvére *Hanani* vezetett a perzsa udvarba.
 - Miután meggyőzte a királyt Júdea stratégiai fontosságáról királyi megbízással, mint Júdea helytartója érkezett Jeruzsálembe.
 - 52 nap alatt felépítette a város falait, bár mindvégig meg kellett küzdenie a környező népek, főleg Szamária gáncsoskodásával.
 - Rendelkezései:
 - Jeruzsálembe telepítette Júda lakosságának egytizedét.
 - Elrendelte az adósságok elengedését, a zálogba vett földek visszaadását, és a rabszolga sorba süllyedt zsidók szabadon bocsátását.
 - Lemondott saját jövedelméről, amit a lakosság megadóztatása biztosított volna.
 - 12 év múlva, 433-ban visszatért a királyi udvarba.
 - Később, nem tudni mikor pontosan, ismét visszatért Jeruzsálembe
 - Ez időben a vallási visszaállások megszüntetése érdekében elrendelte a kultusz előírásainak pontos betartását, és megtiltotta a nem zsidókkal való házasságkötést.
 - *Ezdrás* pap szintén királyi meghatalmazással érkezett Jeruzsálembe (nem tudni I. vagy II. Artaxerxész rendeletéről van-e szó), hogy az Ég Istenének törvényét tanítsa és érvényesítse a nép életében.
 - A rendelet más privilégiumokat is biztosított:
 - Minden Babilonban élő zsidónak megengedte a hazatérést.
 - Nagyobb adományt biztosított a templom javára.
 - Megengedte Ezdrásnak adományok gyűjtését a templom javára.
 - Megerősítette a Dáriusz által kezdeményezett állami támogatást a kultusz végzésére.
 - Adómentesség a kultusz szolgálatában tevékenykedőknek.
 - Ezdrás és a vele érkező új csoport – köztük számos pappal és levitával – új lendületet hozott a zsidó közösségbe.
 - Ezdrás a sátoros ünnepen felolvasta egy emelvényről a törvényt (nem tudni a tóráról, a Szövetség könyvéről (Ex 20,22-23,38) vagy a Szentség törvényéről (Lev 17-26) van-e szó), és a nép ünnepélyesen elkötelezte magát annak megtartására.

- Felbontatta az idegenekkel kötött házasságokat a kultikus közösség tisztasága érdekében.
- Az un. Papi hagyományba illeszthető Ezdrás és körének tevékenysége is.
- Az Ezdrás és Nehemiás utáni időkről a Makkabeus korig nincs adatunk a jeruzsálemi közösségről. Jelentős változást a hellénizmus hozott a IV. század végétől.

AGGEUS PRÓFÉTA

1. Próféta személye és kora

- *Aggeus (Haggai = „ünnepem”)* próféta, könyvének tanúsága szerint, Dárius uralkodásának 2. esztendejében, 520-ban tevékenykedett. A pontosabb meghatározás szerint a hatodik hónap (augusztus) 24. napjától (1,15) a kilencedik hónap (december) 24. napjáig (2,10).
- Próféta üzenete Zerubbabel helytartónak és Józsué főpapnak szól: *„Dárius király 2. esztendejében, a hatodik hónapban, a hónap első napján az Úr a következő szót intézte Aggeus próféta által Zerubbábelhez, Sealtiel fiához, Júda helytartójához, és Józsuéhez, Jehocadak fiához, a főpaphoz”* (1,1).
- Működésének fő célja: biztatás a templomépítés befejezésére.

2. A könyv felosztása és tartalma

Öt próféta mondás

- 1,1-14: Intelmek a néphez és vezetőihez
 - *„a nép azt mondja: „Nem jött el még az idő, hogy újjáépítsük az Úr templomát!”* (1,2). *„Ugye annak már itt az ideje, hogy kényelmes házakban lakjatok, noha ez a hajlék még romokban hever?”* (1,4). *„Bő termésre számítottatok, és lám, szűkös lett. Betakarítottatok, de elfűjtam. Ugyan miért? - mondja a Seregek Ura. Hajlékom miatt, amely romokban hever - mindegyiketek csak a maga házával törődik”* (1,9).
- 1,15a.2,15-19: Buzdítás és a bő termés ígérete
 - Mióta elkezdődött a templom építése, nem hiányzik a bő termés
- 1,15b.2,1-9: Az új templom dicsőségének meghirdetése
 - *„Ki van közületek még életben, aki látta ezt a házat hajdani dicsőségében? És milyennek látjátok most? Ugye olyan a szemetek előtt, mintha nem is volna?”* (2,3). *„Megrendítem mind a népeket, és ideáramlik minden népnek a kincse. Betöltöm ezt a templomot dicsőséggel - mondja a Seregek Ura”* (2,7). *„Ennek az új templomnak a dicsősége felülmúlja a régiét - mondja a Seregek Ura, mert ezen a helyen adom a békét - mondja a Seregek Ura”* (2,9).
- 2,10-14: Kultikus tisztaság
 - Amihez a nép hozzáér, minden tisztátalan, mintha holttesttel érintkeztek volna.
- 2,20-23: Ígéretetek Zerubbábelnek

3. Aggeus könyvének tanítása

- Isten végidőbeli uralma közeledik.
- Isten elérése feltétele a templomépítés mielőbbi befejezése
- A templom felépítése meghozza a várva várt jólétet is.
- Messiási remények: Zerubbábel, Dávid sarja a végidők fejedelme.

ZAKARIÁS PRÓFÉTA

A 14 fejezetből álló könyv két egységre osztható.

- *Zakariás (Jahve megemlékezik)*, Iddó fia, az 1-8 versek prófétája
- A 9-14 versek egy nem ismert, későbbi prófétához kapcsolhatók.

1. A próféta személye és kora

- Könyvében két időlehatárolást találunk:
 - „Dárius 2. esztendejének nyolcadik hónapjában az Úr szózatot intézett Zakariás prófétához, Iddón fiának, Berekjának a fiához.” (1,1)
 - „Dárius király 4. esztendejében [az Úr szózatot intézett Zakariáshoz], a kilencedik hónap [Kiszleu hónap] negyedik napján” (7,1)
- Tevékenységének ideje tehát Dárius uralkodásának 2. évétől, 520 október-novemberétől 518 novemberéig tartott.
- Működésének első része egybeesik Aggeus próféta működésével (ld. ott).
- Ezdrás könyve megemlékezik mindkét prófétáról:
 - „A zsidók vénei pedig folytatták az építkezést, eredményesen, Aggeus prófétának és Iddo fiának, Zakariásnak a sugallatára. S be is fejezték az építkezést Izrael Istenének parancsa szerint, továbbá Cirusz, Dárius és Artaxerxész perzsa királyok parancsa szerint” (Ezdr 6,14).
- Fő témája, Aggeushoz hasonlóan, buzdítás a templom újjáépítésére, ami összefügg az üdvösség egyetemesebb távlataival.

2. A könyv felosztása és tartalma

- 1,1-6: Felszólítás a megtérésre (520 október-november)
 - „Térjete vissza hozzám, és én is visszatérek hozzátok - mondja a Seregek Ura” (1,3).
- 1,7-6,15: Nyolc látomás (519 februárjában).
 - A négy ló és a lovas (1,8-17)
 - Isten hírhozói: a földön békesség van, Izrael elnyomói biztonságban érzik magukat.
 - A négy szarv és a négy kovács (2,1-4)
 - A szarvak Izrael ellenségei. A kovácsok letörik a szarvakat.
 - Egy ember mérőzsinórral (2,5-9)
 - Jeruzsálemet akarja felmérni, hogy milyen falakat kell építeni köréje. Az angyal válasza: nem lesz fal Jeruzsálem köré. Maga az Úr lesz tüzes fal körülötte.
 - Józue főpap az angyal és a sátán között (3,1-10)
 - A sátán vádolja Józue főpapot, aki az egész népet képviseli és bűneiket hordozza. A nép bocsánatot nyer és a főpap fehér ruhát kap és süveget a fejére. Hamarosan eljön majd a Sarjadék (Messiás), aki eltörli a nép bűneit.
 - A mécstartó két olajfával (4,1-14).
 - A két olajfa Józue főpap és Zerubbábel, a két felkent (Papi és királyi messiás).
 - A repülő könyvtekercs (5,1-4).
 - A tekercs ítéletet tartalmaz azok ellen, akik hazug, tolvaj módon elbirtokolták a fogságba hurcoltak földjeit.
 - Nő a vékában (5,5-11).
 - *Istár* babiloni istennő jelképe; megtestesíti Izrael vétkét.
 - A négy lovas kocs (6,1-9).
 - A négy ég szele. Az északra hajtó elpusztítja Babilont.
- 7-8: A böjt kérdése a templomépítés fényében
 - Meg kell-e még tartani a templom lerombolásának emlékére tartott böjtöket?
 - Válasz: A böjti napok örömmé váltak (8,18-19)
 - A templom alapjainak lerakásával már elkezdődött Izrael sorsának jobbrafordulása: „Lám, békét adok: a szőlőskert megtermi gyümölcsét, a föld

megadja termését, az ég hullatja az esőt. Ezt mind megadom e nép maradékának” (8,12).

3. Zakariás könyvének tanítása

- *A templom felépítésével párhuzamosan beköszönt az üdvösség korszaka:*
 - Jahve visszaköltözik Sionra, Zerubbábel megkoronázásával visszatár a Dávidi dinasztia.
- *Papi és királyi messiáskép:*
 - Miután Zerubbábel koronázása meghiúsult, a koronát a főpap fejére, majd a templomba helyezik: *„Vedd az ezüstit és az aranyat, készíts egy koronát, és tedd Józsuének, Jehocadak fiának, a főpaprak a fejére, s így beszélj hozzá: Ezt mondja a Seregek Ura: Íme a férfi, akinek „Sarj” a neve, mert ahol áll, ott sarjadni fog valami ő állítja majd helyre az Úr szentélyét. Ő fogja helyreállítani az Úr szentélyét. Ő fogja viselni a királyi jelvényeket. Trónon fog ülni, és uralkodik. Pap áll majd a jobbján, és békés egyetértés lesz kettőjük között” (6,11-13).*

TRITO-IZAJÁS PRÓFÉTA

(Iz 56-66)

1. A szerzőség kérdése.

- Két vélemény:
 - Akik védik a szakasz egységét, Deutero-Izajás tanítványának és redaktorának vélik a szerzőt, és Tritó-Izajásnak nevezik.
 - A valószínűbb vélemény szerint a szakasz nem egységes. Benső összefüggést nehéz találni. A szakasz magva 60-62 fejezetek alkotják. Ez a fogság után, Nehemiás reformtevékenysége előtt (538-515) működő ismeretlen próféta – Tritó-Izajás – igehirdetését tartalmazza. E mag körül a IV-III. században keletkezett részeket találunk.
- Deutero-Izajáshoz hasonlóan a vigasztalás prófétája. A katolikus liturgia, főleg adventben és nagyböjtben, gyakran idézi.

2. Tritó-Izajás tanítása

- A központi egység (60-62.f.): *Sion eljövendő dicsősége. Üdvprófécia.*
 - Az idegenbe hurcolt ifjak és leányok visszatérnek.
 - Jeruzsálem falai újra felépülnek.
 - A nemzetek Jeruzsálembe hordják gazdagságukat.
- „Kelj föl, ragyogj föl, mert érkezett világosságod, és az Úr dicsősége felragyogott fölötted! Mert még sötétség borítja a földet, és homály a nemzeteket, de fölötted ott ragyog az Úr, és dicsősége megnyilvánul rajtad. Népek jönnek világosságodhoz, és királyok a benned támadt fényességhez. Hordozd körül tekintetedet és lásd: mind egybegyűlnek és idejönnek hozzád. Fiaid messze távolból érkeznek, s a lányaidat ölükben hozzák. Ennek láttára földerülsz, szíved dobog az örömtől és kitágul. Mert feléd áramlik a tengerek gazdagsága, és ide özönlik a nemzetek kincse. Tevék áradata borít majd el, Midián és Efa dromedárjai. Mind Sábából jönnek; aranyat és tömjént hoznak és az Úr dicsőségét zengik (60,1-6).”*
- A próféta, az Úr fölmentje: *„Az Úr lelke nyugszik rajtam, mert az Úr kent föl engem. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, és meggyógyítsam a megtört szívűeket. Hogy szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadságot a börtönök lakóinak” (61,1).*
- A pogányok is Isten népéhez tartozhatnak és beléphetnek a templomba, ha megtartják a szombatot és igazságban élnek (56,1-8).

- Tanítás az igazi vallásosságról (58). Isten szolgálata csak akkor hiteles, ha párosul a felebaráti szeretettel.
 - *„Talán az ilyen böjt tetszik neked, és ilyen az a nap, amelyen az ember megsanyargatja magát? Lehajjtátok fejeteket, mint a káka, és zsákot meg hamut teríttek magatok alá: ezt nevezitek ti böjtnak, olyan napnak, amely tetszik az Úrnak? Tudjátok, milyen az a böjt, amelyet én kedvelek? Ezt mondja Isten, az Úr: Törd össze a jogtalan bilincseket, és oldd meg az iga köteleit! Bocsásd szabadon az elnyomottakat, törj össze minden igát!”*
- A fogságban a visszatérés után megjövendőlt csodálatos változás a nép bűnei miatt maradt el (59,1-9).
- Az új teremtés – a béke országa (65,17-25):
 - *„Mert új eget és új földet teremtek; a régi feledésbe merül, és eszébe se jut többé senkinek. Örüljétek és ujjongjatok azon mindörökké, amit majd teremtek! Mert Jeruzsálemet „öröm”-nek teremtem és népét „ujjongás”-nak” (65,17-18).*
 - *„Együtt legelészik majd a farkas és a bányász; szalmát eszik az oroszlán, akárcsak az ökör; és a kígyónak por lesz az eledele. Sehol nem ártanak és nem pusztítanak az én szent hegyemen - mondja az Úr” (65,25).*
- Isten minden népet Jeruzsálembe gyűjt, közülük is választ papokat és levitákat (66,18-22).

MALAKIÁS PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- Más forrásból nem ismert próféta.
- Nevének jelentése „küldöttem”, lehet hogy csak fiktív név, és ismeretlen személyt takar.
- Működésének ideje megelőzi Ezdrás és Nehemiás korát.
 - Az 1,8-ban említett Peha helytartó a perzsa korra és a templom újjáépítésének idejére utal.
 - Ugyancsak erre a korra jellemzők a problémák, amelyekkel a könyv foglalkozik:
 - Visszaélések az áldozatbemutatás területén (1,6).
 - A pogányokkal való házasság elítélése (2,10)
 - Csalások a tized körül (3,8).

2. A könyv felosztása és tartalma

Hat vitabeszéd: kétkedő kérdések és válaszok.

- 1,2-5: *Mivel mutatta meg az Úr szeretetét?* - Jákobot szerette, Ézsauét gyűlölte.
- 1,6-2,9: *Mivel vetette meg Izrael az Úr nevét?* - Tisztátalan kenyeret visznek az oltárra. Hibás állatokat mutatnak be áldozatul. A papok ajkának kellene őrizni a tudást, és közvetíteni a tanítást, de ők félrevezetnek másokat.
- 2,10-16: *Mit jelent az, hogy egymással szemben áruló módon viselkednek a testvérek?* – Hűtlenül elhagyva ifjúkori feleségüket idegenek lányait veszik feleségül.
- 2,17-3,5: *Ugyan mivel lenne a nép az Úr terhére?* Kétkednek igazságos ítéletében: a gonosz virul, az ártatlan szenved, ezért bátran vétkeznek.
- 3,6-12: *Hogyan csalja meg a nép az Urat?* – Elcsalja a tizedet.
- 3,13-21: *Mi haszna szolgálni az Urat?* – Az Urat félőknek felragyog az igazság napja.

3,22-24: Függelék

- Buzdít a Mózes törvényére való emlékezésre

- Az Úr elküldi Illés prófétát, mielőtt eljönne félelmetes napja

3. Malakiás könyvének tanítása.

- A próféta megerősíti a csalódott és kiábrándult népét. Eljön Jahve napja, amely a számonkérés és igazság napja lesz: *„Mert lám, elérkezik az a nap, s izzó lesz, mint a kemence. Minden kevély és minden gonosztevő olyan lesz, mint a szalma: az a nap, amely elérkezik, lánggra lobbantja őket - mondja a Seregek Ura -, úgyhogy sem gyökér, sem lomboszat nem marad belőlük. Nektek pedig, akik féltetek a nevemet, felragyog az igazság napja, sugarai üdvösséget fognak árasztani. Kimentek és ugrándoztok, mint a hizlalt borjak”* (3,19-20).
- Jahve végidőbeli eljövételét „követének” elérése fogja megelőzni: *„Nézzétek, elküldöm hírnökömet, hogy elkészítse előttem az utat. Hamarosan belép szentélyébe az Úr, akit kerestek, és a szövetség angyala, aki után vágyakoztok. Lám, már jön is! - mondja a Seregek Ura. De ki fogja tudni elviselni jövetele napját? És ki maradhat állva, amikor megjelenik? Mert olyan, mint az olvasztók tüze és a ványolók lúgja. Leül, mint az ezüstolvasztó és -tisztító mester. Megtisztítja Lévi fiait, megfinomítja őket, mint az aranyat és az ezüstöt, hogy méltóképpen mutassák be az áldozatot az Úrnak”* (3,1-3).
- A függelék ezt a követet Illéssel azonosítja: *„Nézzétek, elküldöm nektek Illés prófétát, mielőtt elérkeznék az én nagy és félelmetes napom. Ő újra fiaik felé fordítja az apák szívét, és apáik felé a fiaik szívét, nehogy elmenjek és átokkal sújtsam a földet”* (3,23-24).

ZAKARIÁS (9-14)

1. A szakasz felosztása és tartalma

- A szakasz nem lehet 1-8 folytatása, mert tartalma Zakariásnál későbbi korra utal, a hellenizmus idejére.
- Két fő rész világosan elkülönül:
 - 9-11: Deutero-Zakariás
 - 12-14: Trito-Zakariás
- A közbenső kisebb egységek kettőnél több próféta személyére engednek következtetni.

2. A szakasz tanítása

- Deutero-Zakariás (9-11): Isten helyreállítja Izraelt és Jeruzsálemet
 - Megsemmisíti az ellenséges (görög) hatalmat.
 - Összegyűjti Izrael fiait.
 - A Messiás bevonul Jeruzsálembe és uralkodik: *„Ujjongj, Sion leánya! Zengj éneket Jeruzsálem leánya! Nézd, közeleg királyod: igaz és győzedelmes, alázatos, számaron jó, számár hátán, számárnak csikaján. Széttúzza Efraimban a harci szekereket, Jeruzsálemben a méneket. Széttöri a harci íjakat, és békét hirdet a népeknek, uralkodik tengertől tengerig, a Folyótól egészen a föld határáig”* (9,9-10).
- Trito-Zakariás (12-14):
 - „Az a nap”, (a végső nap) elhozza Jeruzsálem győzelmét. Az „átdöfött” (Messiás?) részvétet vált ki: *„A Dávid házára és Jeruzsálem lakosaira pedig kiöntöm a kegyelemnek és könyörületességnek lelkét, és reám tekintenek, akit átszegeztek, és siratják őt, amint siratják az egyetlen fiút, és keseregnek utána, amint keseregnek az elsőszülött után* (12,10)

- „Az a nap” (14.f): apokaliptikus látomás Jahve harcáról Jeruzsálemért. Ünneplés bevonulása. Jeruzsálem az istentisztelet központja lesz minden nép számára.

JOEL PRÓFÉTA

1. A próféta személye és kora

- Más forrásból nem ismert.
- Felirata: „Szózat, amelyet az Úr Joelhez, Petuel fiához intézett” (1,1).
- Nevének valószínű jelentése: „Jahve (az) Isten”.
- Időmeghatározást nem ad.
- A tartalom alapján a fogság utáni korra, Ezdrás és Nehemiás utáni időkre gondolhatunk:
 - A templom már áll és folyik a kultusz.
 - Jeruzsálem falai felépültek.
- Fő témája eszkatológikus:
 - A népek végső harca Jeruzsálem ellen
 - Jahve ítélete
 - A népek elbukása és Jeruzsálem üdvössége.

2. A könyv felosztása és tartalma

I. rész: Próféta felhívás a panaszra és a bűnbánatra (1,2-2,17)

- 1.f. Természeti csapások sorozata:
 - Hernyó, sáska, cserebogár, üszög.
 - Minden veszendőbe ment, nincs bor, nincs gabona, nincs olaj így nincs áldozat sem.
 - Mindez azt mutatja: közel van az Úr napja. Böjtöt és ünnepet kell hirdetni.
- 2.f. - Jön az Úr napja:
 - „Sötétség és homály napja, a felhő és vihar napja” (2,2).
 - Jön egy nagyszámú és erős nép, amely minden felperzsel. Az Úr serege.
 - Az Úr megtérésre szólít fel: „*térjete meg az Úrhoz a ti Istenetekhez, mert jóságos ő és irgalmas*” (2,13).
 - Böjtöt és ünnepet kell hirdetni.

II. rész: Istenbeszéd az üdvösség meghirdetésével (2,18-4,21)

- Az I. részben felpanaszolt csapások mind jóra fordulnak
- Isten Küld gabonát, bort, olajat
- Eltávolítja az északi ellenséget
- Újra esőt hullat (korai és kései eső).
- Kárpótlást ad minden csapásért és a nép soha többé nem szegyenül meg.
- 3. f. – A lélek kiáradása
 - Mielőtt eljönne az Úr napja, kiárasztja lelkét szolgálóira és szolgálóira.
 - Mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét, megszabadul (3,5).
 - Jeruzsálem és Sion hegye lesz a menedék a meghívottak számára.
- 4.f. – Ítélet a népek fölött *Jozafát* (= Jahve ítélt) völgyében.
 - A vád Izrael szétszórása, földjének elorzása.
 - Tiroz és Szidon eladta Izrael fiait és leányait a görögöknek, de az Úr visszahozza őket.
 - Népeinek azonban menedék az Úr és Izraelnek erősség (4,16).
 - Az Úr újra a Sionon lakik, Jeruzsálemet nem dülja fel többé senki.

3. Joel könyvének tanítása

- A természeti csapások figyelmeztetések. Előkészítik Jahve végső napját, az ítélet napját.
- Jahve napja ítéletet hoz a népekre, Izrael ellenségeire, de szabadulást a benne bízókra.
- Jahve napjára böjttel és ünneppel kell készülni.

JÓNÁS KÖNYVE

1. A próféta személye és kora

- A könyv kevés támpontot ad. *Ninive*, ahová a próféta küldetést kap, az asszír birodalom fővárosa volt, 612-ben a babiloni birodalom martaléka lett. A várossal kapcsolatban azonban nem említi az asszír birodalmat, királyát csak Ninive királyának nevezi.
 - Feltehetően a szerző nem ismerte a várost, csak példaként használja fel.
- Jónás próféta neve (jelentése: *galamb*) máshol is megjelenik a Szentírásban: *II. Jeroboám* (782-747) izraeli király neve mellett nyer említést, aki „*helyre állította Izrael határait Hamat bejáratától kezdve a Puszta tengeréig, az Úrnak, Izrael Istenének azon szava szerint, amelyet szolgálja, Jónás próféta, Amáti fia által szólt, aki abból a Gátból való volt, amely Heferben van*” (2Kir 14,25).
- Jónás tehát az északi részben, Izraelben élt és tevékenykedett, amely rész leginkább érezte a feltörő AsszírIA fenyegetését. Elvileg Jónás prédikálhatott Asszíriában, bár Ninive csak egy évszázaddal később lett a birodalom fővárosa.
- A könyv műfaja: novella, tanító jellegű elbeszélés, és nem klasszikus prófécia, vagy történelmi beszámoló. Történelmi valóságértéke teljességgel kizárható.

2. A könyv felosztása és tartalma

Három jelenet:

- 1,1-3: Bevezetés
- 1,4-2,11 Első jelenet.
 - Az Úr Ninivébe, az ellenséges városba küldi Jónást, hogy megtérésre buzdítsa. Ő viszont az ellenkező irányba, *Tarzisba* induló hajóra száll. A hajó viharba kerül, s csak úgy menekül meg, ha Jónást a tengerbe dobják. Jónást egy nagy hal nyeli el, amely három napig hordozza magában, míg végül partra veti.
- 3. f. Második jelenet
 - Jónást ismét Ninivébe küldi az Úr, aki ezúttal engedelmeskedik. „*Még negyven nap és elpusztul Ninive*” hirdeti. Hatására megtér a város, és az Úr megbocsát.
- 4. f. Harmadik jelenet
 - Jónás méltatlankodik az Úr irgalma miatt, aki a ricinusbokor példájával tanítja Jónást: Jónás sajnálkozik egy bokor kiszáradása miatt is, Isten hogyne szánakozna tehát egy egész nép pusztulásán.
- A könyv felépítése egységes. Jónás imája viszont (2,3-10) későbbi beillesztés, nem illik a környezetbe, és nem tükrözi valóságosan a próféta helyzetét a hal gyomrában.

3. Jónás könyvének tanítása

- Isten egyetemes üdvözítő szándéka
 - Isten nemcsak Izraelnek, hanem minden embernek, a pogányoknak is gondoskodó atyja.
- A bölcsességi teremtés-teológia hatása
 - Isten az egész világ teremtő Ura, a pogányok is Isten teremtményei.
- A könyv bátor kritika és szembefordulás a zsidó partikularizmussal, és a bosszú lelkületével.

- A próféciák az ellenségek pusztulását jövendölik, Jónás könyve viszont dacolva Jónás és a zsidó mentalitás méltatlankodásával, megbocsátást hirdet Izrael ellenségeinek is, ha felismerik és megbánják bűneiket.

AZ ÍRÁSOK GYŰJTEMÉNYE (Ketubim)

A ZSOLTÁROK KÖNYVE

1. A könyv neve

- Az elnevezés egy 150 zsoltárból álló gyűjteményt takar.
- A „zsoltár” szó a latin „psalmus” és a görög „pszalmozsz” fordítása.
 - o Jelentése: „zenével kísért ének”.
 - o A héber megfelelője: „mizmor”, 57 zsoltár feliratában található meg.
- Héber elnevezésük: „Tehillim” (himnuszok) vagy „széfer tehillim” (himnuszok könyve).
 - o Valójában a zsoltároknak csak egy műfaját jelöli, és csak a 145 zsoltár feliratában található meg.

2. A zsoltárok számozása

- A héber számozás a 10. zsoltártól a 147-ig egy számmal megelőzi a Septuagintát (ez utóbbi a 9-10. valamint a 114-115. héber zsoltárt egynek, a 116. a 147. zsoltárt pedig kettőnek veszi).
- A Septuaginta tartalmaz egy 151. zsoltárt is, amit szövege szerint Dávid költött a Góliát felett aratott győzelme után. Ez a zsoltár viszont felirata szerint is a 150-es gyűjteményen kívül áll, mint önálló zsoltár.
- A Vulgata követi a Septuaginta számozását.
- A katolikus egyház a liturgikus használatban a Vulgata beosztását követi.
- A modern fordítások és tudományos munkák visszatértek a héber számozáshoz, zárójelben jelezve a Vulgata számozását.

3. A könyv keletkezése és felosztása

- A feliratok szerint, a zsoltárok jelentős részének Dávid király a szerzője, és sok esetben a történelmi körülményt is leírja Dávid életéhez kapcsolódóan.
- A modernkori kutatások a feliratok hitelességét Dávidra vonatkozóan kétségbe vonja, és az egyes zsoltárok tartalma alapján próbálja megállapítani a keletkezését, ami ugyancsak bizonytalan. A gyűjtemény lezárása Kr. e. 200 körül megtörtént, de az egyes zsoltárok a fogság előtti korból is eredhetnek.
- Herman Gunkel a Zsoltárok létrejöttét (Sitz im Leben) a kultuszban, a templomi istentiszteletben keresi. A zsoltárok jelentős része közösségi kultikus ének, de vannak köztük az egyéni áhítatot kifejező énekek is.
- A könyv az ünnepélyes doxológiák (záró dicsőítések) mentén öt részre bontható.
- A keret alkotói:
 - o Zsolt 1: „Boldog az ember... aki az Úr törvényeiről elmélkedik” a zsoltárokat az ember válaszának tekintik a törvényt adó Istennek.
 - o Zsolt 2: Isten világfeletti uralmát hirdeti messiási távlattal.
 - o Zsolt 150: Ünnepélyes nagy záró doxológia.¹
- Az öt rész:
 - o 1-41: doxológia 41,14
 - o 42-72: doxológia 72,19
 - o 73-89: doxológia 89,53
 - o 90-106: doxológia 106,48

¹ Sokan az utolsó 5 zsoltárt tartják a záró doxológiának, mint doxológia gyűjteményt.

- 107-150: doxológia 150

4. A zsoltárok felirata

- A legtöbb zsoltár rendelkezik felirattal.
- A maszoréta szöveg és a Septuaginta feliratai eltérőek, az utóbbiak gazdagabbak.
- A feliratok tartalma lehet utalás:
 - a szerző személyére (ez legtöbbször Dávid)
 - a keletkezés körülményeire
 - az előadókra, az előadás módjára és hangszerekre
 - a műfajra

5. Műfajok a Zsoltárok könyvében (H. Gunkel meghatározásai alapján)

Panaszszoltárok

- A zsoltárok közel egynegyedét jellemzi
- Két csoport:
 - Egyéni panasz: egy bajba jutott személy fordul Istenhez, hogy feltárja előtte szorult helyzetét és segítséget, szabadulást kérjen.
 - Zsolt 3-7;13;17;22;25-26;28;31;35;38-39;42-43;51;54;56-57;59;61;63-64;69-71;77;86;88;102;109;120;130;140-143;
 - Kollektív panasz: Izrael népének könyörgése szabadulásért a veszedelmek idején.
 - Zsolt 12;44;58;60;74;79;80;83;85;90;94;106;108;123;137
- A panaszszoltárok tagolása hármas:
 - Bevezetés
 - Központi rész - témakifejtés
 - Befejezés
- A panaszszoltárok műfaji elemei (számuk és sorrendjük eltérő):
 - Isten megszólítása
 - Panaszok
 - Bizalom Isten segítségében
 - Kérés
 - Indítékok Isten cselekvésre bírásához
 - Fogadalom
- A kollektív panaszszoltárok eredete a kultusz
 - Ellenséges támadások és természeti csapások nyomán böjttel egybekötött istentiszteleteket tartottak (Vö. Zak 7,3; 1Kir 21,9; Jer 36,9; Joel 1,5).

Hálaadás

- Himnikus köszönet Isten üdvözítő tetteiért
- Két csoport:
 - Egyéni háladal: Az imádkozó személy megemlékezik szenvedéseiről, és köszönetet mond Istennek a kért és elnyert szabadulásért, felszólítva a közösség tagjait, hogy ők is vegyenek részt a hálaadásban.
 - Zsolt 18;30;32;34;40;66;92;116;118;138
 - Kollektív háladal: Egész Izrael ad hálát a veszélyből való szabadulásért és bő termésért.
 - Zsolt 67;124;127
- A háladalok eredete a kultusz
 - A kollektív háladalok esetében: ünnepi alkalmak, amelyeken megemlékeztek Jahve üdvözítő tetteiről.
 - Az egyéni háladalok esetében a gyógyulást vagy szabadulást a liturgia keretében, ünnepélyes fogadalmat téve, áldozatokat bemutatva köszönték meg.

Himnuszok

- Jahve nagyságát hirdető zsoltárok, a kérések mellőzésével.
 - o Zsolt 8;19;29;33;46-48;65;67-68;76;84;87;93;96-100;103-106;111;113-114;117;122;135-136;145-150
- A himnuszok eredete a kultusz a benső utalások alapján:
 - o Szentélyre
 - o Áldozatra
 - o Zarándoklatra
- Hármass tagolás:
 - o Bevezetés
 - o Központi rész – Isten dicséretének kibontása
 - o Befejezés
- Önálló csoportok:
 - o *Jahve királyságának zsoltárai* (47;93;96-99)
 - Jellemzőjük a Jahve uralkodik kifejezés
 - Izrael, a népek és a mindenség egyaránt hirdeti Jahve világot átfogó uralmát.
 - Eredetük a király beiktatási szertartása lehetett (Vö. 1Kir 1,39; 2Kir 9,13)
 - Egyesek feltételezik Jahve trónfoglalásának évenként megtartott ünnepét, a babiloni Marduk trónfoglalási ünnepének mintájára.
 - o *Sion énekek* (46;48;76;84;87;122)
 - Jahve lakóhelyül választotta Siont, és kiváltságokkal halmozta el.
 - Jelenléte bevehetetlenséget biztosít a városnak
 - Izrael jövőre vonatkozó üdvösség várása ide kötődik.
 - Az eszkatológikus várakozás is Sionhoz kapcsolódik (vö. Iz 60;62;66)
 - Jahve itt véglegesíti Dávid házának uralmát (132).

Királyzsoltárok

- A királyság gondolatai és témái jelennek meg bennük (Zsolt 2;18;20-21;45;72;89;101;110;132;144):
 - o A Dávidnak adott dinasztia-ígéret (2,6)
 - o A király beiktatása
 - o A trónra lépés évfordulójának megünneplése
 - o A király násza
 - o Könyörgések háború előtt és hálaadás győzelem után
- Műfajok:
 - o Királyokhoz intézett orákulomok (2;110)
 - o A királyért mondott imádságok (20;72)
 - o A királyok imádságai (18;101)
 - o Királyi zarándokének (132)
 - o Királyi nászének (45)
 - o Királyi himnusz (144)
- Izrael valódi királya Jahve, ezért a király iránti tisztelet valójában Jahvére irányul, aki Jahve fogadott fiaként uralkodik.
- A királyzsoltárok eredete:
 - o Nagyrészt valós élethelyzet: trónra lépés, nász, háború, stb.
 - o Megfestik egy eszményi uralkodó alakját is, amely túllép a valós élethelyzeten és messiási távlatot nyit.
 - o A fogság után a királyzsoltárokat megőrizték a templomi liturgiában és a Sionon uralkodó, végidőbeli messiásra vonatkoztatták.

Kisebb műfajok

- Történeti zsoltárok
- Liturgiák
- Prófétai intések
- Bölcsességi-didaktikus zsoltárok
- Kevert műfajok:
 - o Néha egy zsoltáron belül több műfaj is megfigyelhető: a panasz átmeleg háláadásba, stb.
 - o A kevert műfajok tagadói eredetileg önálló zsoltárok későbbi egybeillesztéséről beszélnek.

6. A zsoltárok tanítása

- A zsoltárok először is imádságok, amelyeket mind a zsidóság mind a kereszténység használ.
 - o A zsidóság az eszkatológikus végidőbeli messiásvárás fényében értelmezi.
 - o A kereszténység jövődöléseit Jézusra vonatkoztatja, és megváltó szenvedésének, halálának és feltámadásának fényében magyarázza.
- A zsoltárok isten-képe
 - o Valamennyi zsoltár Jahvéhoz, Izrael Istenéhez szól.
 - o Ez az Isten személyes, megszólítható, nem elvont valóság.
 - o Isten, a teremtés ura:
 - A menny és a föld kezének alkotása (8,4)
 - Legyőzte a káosz hatalmakat (93,1)
 - Törvényt adott a világnak, amely megszabja a kozmosz rendjét (104).
 - o Isten a történelem cselekvő ura. Isten szabadító tettei Izrael történelmében:
 - A pátriárkák történetében
 - Az Egyiptomból való szabadítás
 - Pusztai vándorlás
 - A Sínai kinyilatkoztatás
 - Az ígélet földjének adomány
 - o Isten a jelenben is megmutatja üdvözítő jelenlétét. Ő az egész világ teremtő Ura. Jeruzsálemben mindent felülmúló az Isten jelenléte, Szent hegyén a Sionon, ahol Jahve uralkodik, és ahová felzarándokolnak a törzsek (46;128;14;99;stb.).
 - o A Sion teológiához kapcsolódik a királyság teológiája:
 - A király Jeruzsálemben uralkodik, Jahve jobbán (110), mint fogadott fia.
 - A királyok kötelessége, hogy érvényt szerezzenek Jahve törvényének, érvényt szerezzenek a jognak és igazságosságnak (72).
 - A királyok biztosítják a békét és a bőséget (72,3).
 - Közvetítő tevékenységük az üdvösség biztosítója.
- A hívó és a szenvedés a zsoltárokban
 - o Isten igaz és gondja van az emberekre: az igazakat megjutalmazza és a gonoszokat megbünteti.
 - o Kínzó kérdések:
 - Mi az oka az ártatlanok szenvedésének és a gonoszok jólétének? (37;49)
 - o A Zsolt 37 válasza:
 - A gonoszok boldogsága csak látszat.
 - Előnyeik az igazakkal szemben hamarosan elenyésznek az igazak pedig jutalomban részesülnek.
 - Isten a halálon túl is igaz marad, bár nem tisztázza a zsoltár az ember halál utáni sorsát.

- Bűn, bűnbánat és bűnbocsánat a zsoltárokbán.
 - o A bűnös helyzete nem reménytelen
 - o Az őszinte bűnbánat és bocsánatkérés visszaszerzi Isten pártfogását (6;32;51).

AZ IZRAELITA BÖLCSESSÉG ÉS IRODALMA

1. Az izraelita bölcsesség jellemzői

- A bölcsességi irodalom bibliai könyvei:
 - o Protokanonikus:
 - Jób könyve
 - Példabeszédek könyve
 - Prédikátor könyve
 - Énekek éneke
 - o Deuterokanonikus:
 - Bölcsesség könyve
 - Jézus Sirák fia könyve
 - o A bölcsességi irodalom jegyeit viselik még:
 - Eszter és Tóbiás könyve
- Alapvető jellegzetességei:
 - o Középpontjában az egyén sorsa áll.
 - o Célja: a cselekvés helyes normáinak a felismerése és az ennek megfelelő magatartás kialakítása.
 - o Az élet normáinak főbb területei:
 - Egyéni és családi élet
 - A közösség
 - o A zsidó bölcsesség és a görög bölcsesség kapcsolata:
 - A görög filozófiai bölcsesség a valóság fogalmi megragadására törekszik, és átfogó rendszert készít a lét végső kérdéseinek magyarázatára.
 - A zsidó bölcsesség viszont „életbölcsesség”:
 - Az élet konkrét megfigyeléseinek és összehasonlításokon alapul.
 - Nem átfogott rendszer, hanem konkrét élethelyzetekre vonatkozó rövid mondások és képek.
 - o A héber hokmá (bölcsesség) jelentése többrétű:
 - Hivatásbeli jártasság (Kiv 31,3;35,10)
 - A király képességét a kormányzásra (1Kir3)
 - Ravaszsgot, éleselméjűséget (2Sám 13,3)
 - Okos és előrelátó eligazodás az életben.
- Az ókori kelet bölcsessége
 - o A héber hokmá (bölcsesség) és hákám (bölcsesség) szavaknak nincs megfelelője az akkád és sumér nyelvben.
 - o Ezekben a nyelveken is fennmaradtak viszont a héberhez hasonló bölcsességi mondások, életbölcsességek
 - o Az asszír-babiloni *Achikár bölcsessége* című írást több nyelvre lefordították és elterjedt az egész keleten.
 - o Egyiptomban a bölcsesség művelői az isteni eredetű és változhatatlan érvényű világrendet (maat) keresik és az ennek megfelelő emberi magatartásra akarnak nevelni.
- Bibliai utalások a keleti bölcsességre
 - o Felidéznek Arábia és Edom bölcsseit:

- „Edom felől ezt mondja a Seregek Ura: Hát nincs már bölcsesség Temában? Tanácstalanok lettek a bölcsék, és hiábavaló lett a bölcsességük?” (Jer 49,7, ld.még: Abd 8; Bár 3,22-23)
 - Jób barátai is Edomban élő bölcsék (Jób 2,11)
- A Példabeszédek könyve említi az észak-arábiai Masszából való Águr és Lemuél nevét, akiknek szavait két gyűjteményben közli (Águr: Péld 30,1-14; Lemuél: 31,1-9).
- Ugyancsak a Példabeszédek könyve idézi az egyiptomi bölcs, Amenemope (Kr.e. 1000 körül) tanítását (Péld 22,12-23,11).
- A királyok könyve dicséri Salamon bölcsességét, amely felülmúlta az egyiptomi Etánt, Macho fiait, Hemant, Kalkolt és Dardát (1Kir 5,10).
- A próféták is megemlítik Egyiptom és Babilon (Iz 47,10-13; Jer 50,35) bölcsseit.
 - „Bizony, esztelenek Szoán fejedelmei, s a fáraó legbölcsőbb tanácsosai balgák. Hogy is mondhatjátok a fáraónak: „Bölcsék tanítványa vagyok, ősi, királyi nemzetségből való.” Nos, hol vannak most a bölcséid? Álljanak elő és mondják meg: Mit határozott a Seregek Ura Egyiptom felől? Szoán fejedelmei esztelenek lettek, Nof főemberei tévedtek. Egyiptomot tévútra vitték tartományainak kormányzói. Az Úr elárasztotta őket a szédelgés szellemével. Így Egyiptom olyan tántorgó lett vállalkozásaiban, mint ahogy a részeg tántorog okádékában.” (Iz 19,11-15).
- Tóbiás ismeri az *Ahikár bölcsessége* című írást, amelyből a Példabeszédek könyve is kölcsönöz.
- A keleti bölcsesség jellemzői:
 - Elsősorban életbölcsességek, a sikeres élet receptjei.
 - Vallásos emelkedettség jellemzi őket: a bölcsesség művelése karöltve halad a vallásos érzelemmel.
 - Az Istenbe vetett hit és a halál utáni élet reménye jelenik meg bennük.
 -
- A legősibb gyűjtemények:
 - A természetes emberi viselkedés normáit határozzák meg (Péld 10,1-22,16)
 - Megtartása a sikeres élet záloga.
 - A felismert törvényszerűségeket rövid, kétsoros mondásokban fogalmazzák meg.
 - „Az északról fújó szél esőt szokott hozni, a titkon suttogó nyelv megdöbönt arcokat. Jobb a tető szegletében lakni, mint közös házban egy házsártos asszonnyal. Mint a hűvös víz a kimerült embernek, olyan a jó hír távoli országból. Mint a felkavart kút és a megromlott forrás, olyan az igaz, aki meginog a gonosz előtt.” (Péld 25,23).
- Bölcsesség a fogság után
 - Az egyén felelőssége felerősödött.
 - Az isteni és emberi bölcsesség elválaszthatatlanul összekapcsolódott.
 - Minden bölcsesség forrása Isten (Péld 2,6; Sir 1,1-10)
 - Az igazi bölcsesség az Isten félelme (Péld 1,7.29)
 - A bölcs és balga ellentéte az igaz és a gonosz, a jámbor és az istentelen ellentétévé válik.
 - Isten az egyedül bölcs, akinek bölcsessége a teremtés műveiben nyilvánul meg.
 - Az ember látja az isteni bölcsességet, de nem képes teljes mélységében kikutatni és felfogni (Jób 28, 38-39, Sir 1,1-10)
- A megszemélyesített bölcsesség

- Jób és Báruk könyvében kívánatos érték, amelynek rejtekhelyét csak Isten ismeri (Jób 28; Bár 3,9-4,4).
- A Példabeszédek könyvében:
 - fiatal nő, aki megszólítja és hívja az embereket (Péld 1,20-33).
 - Izrael és a népek nevelője
 - Isten ősidőktől fogva alkotta, részt vett a teremtésben (8,22-31).
- Jézus Sirák fia könyvében (24.fejezet)
 - A Fölséges szájából született
 - Az egekben lakott
 - A teremtő Isten Izraelben, a Sionon jelölte ki lakóhelyét
 - Azonos Mózes törvényével
- A bölcsesség könyve szerint
 - A Mindenható dicsőségének kiáradása
 - Isten tulajdonsága ugyanakkor külön személy benyomását kelti (Bölcs 7,11-8,1).
- A bölcsességi hagyomány eredete
 - A gyökerek a családi és nemzeti bölcselkedés
 - A hagyomány tanúsága szerint Salamon uralkodása
 - A környező országok mintájára szervezte meg a közigazgatást.
 - Bölcsességben képzett hivatalnokai és tanácsadói voltak.
 - Maga is művelte a bölcsességi kultúrát.
 - Salamon Izrael legnagyobb bölcse és az izraelita bölcsesség védnöke.
- A bölcsesség művelői Izraelben.
 - A királyi udvarhoz köthető
 - A Péld 5 gyűjteményt Hiszkija udvarának tulajdonít.
 - A „Bölcsék” önálló udvari csoportjának létezése nem egyértelmű.
 - Jeremiás 3 kategóriát különböztet meg: pap, bölc, próféta (18,18)
 - Más helyen a bölcslet és írástudót egymás mellett említik (8,8-9).
 - A tanítás viszont mindig az egész néphez és nem egy kiválasztott réteghez szól.
 - Gyökerei ezért a családban és a nemzetségben keresendők.
 - A fogság előtt a hivatalnoki bölcsesség negatív fényt kap a próféták értelmezésében: ellentétben áll a Jahvébe vetett feltétlen bizalommal.
 - A fogság után a bölcsesség teológiája átértékelődik
 - Elválik a hivatalnokképzéstől
 - A tanítók új rétege alakul ki, akik szélesebb körben terjesztik a bölcsességet.
- Irodalmi formák:
 - Mondás (Mashal)
 - Egysoros népi mondások
 - Az egysoros mondásokat többsoros irodalmi mondásokká fűzték össze
 - Az önálló mondásokat gyűjteményekbe kapcsolták össze címszavak, hangzásbeli összecsengés vagy tematikus azonosság alapján.
 - Tanító beszéd
 - Hosszabb, kerek egységek
 - A fogság után keletkeztek

JÓB KÖNYVE

1. Bevezetés

- A könyv címét a főszereplőről kapta.
- Helye a kánonban
 - o Héber kánon: az íráskönyvek (ketubim) között
 - o Septuaginta: bölcsességi könyvek között
 - o Vulgata: Tanító könyvek élén Zsoltárok előtt
 - A mai fordítások általában ezt követik.

2. A könyv felépítése és tartalma

Prózai keret:

- 1-2: Prológus
 - o Jób istenfélő igaz ember, gazdag, és családi boldogságban él.
 - o A sátán Isten engedelmével próbára teszi Jóbot.
 - Elveszi vagyonát
 - Elveszi gyermekeinek életét
 - Elveszi Jób egészségét (lepre)
 - o Jób állhatatos marad, nem lázad Isten ellen:
 - „Mezítelenül jöttem ki anyám méhéből, és ruhátlanul térek oda vissza. Az Úr adta, az Úr elvette, legyen áldott az Úr neve!” (1,21)
 - „Ha a jót elfogadjuk Isten kezéből, miért ne fogadnánk el a rosszat is?” (2,10).
- 42,7-17: Epilógus
 - o Isten megfeddi Jób barátait, és igazolja Jób ártatlanságát.
 - o Jób visszanyeri egészségét, gazdagságát, és sok gyermeke lesz.

Beszédek.

- Jóbot meglátogatja három barátja, akik a csapásokat Isten büntetésének gondolják, ezért Jóbot bűnbánatra ösztönzik.
 - o Elifáz 3 beszéde: 4-5;15;22
 - o Bildád 3 beszéde: 8;18;25;
 - o Cofár 2 beszéde: 11;20
- Jób mindvégig kitart ártatlansága mellett.
 - o Jób beszédei:
 - Monológ 3;
 - Elifáz után:6-7;16-17;23-24;
 - Bildád után: 8;18;25
 - Cofár után: 12-14;21
 - Monológ: 29-31
- Egy 4. személy, Elihu, kioktatja Jóbot és a 3 barátot is: Isten a szenvedéssel nevelni akar
 - o Elihu beszédei: 32-33;34;35;36-37
- Megszólal az Isten. Számadásra hívja Jóbot, felvonultatva előtte a teremtés műveit, és elmarasztalja Jóbot türelmetlenségéért. Az embernek nincs joga megítélni Istent, aki képes választ adni a szenvedés problémájára is.
- Jób beismeri oktalanságát.
- Isten igazolja Jóbot és megszégyeníti barátait
 - o Isten két beszéde: 38,1-40,2;40,6-41,26
 - o Jób két válasza: 40,3-5;42,1-6;

Ének a bölcsességről: 28

3. Jób könyvének önálló részei

A keretelbeszélés

- Önálló hagyományból származik, később illesztették a beszédekhez.
- Ellentmondások a keretelbeszélés és a beszédek között
 - o A keretelbeszélésben: Jób türelmes szenvedő, Isten megfeddi barátait, mert „nem mondtak igazságot róla, mint Jób” (42,7).
 - A beszédekben: Jób türelmetlen szenvedő, kétségbe vonja Isten igazságosságát, a három barát viszont az isteni igazságosság védnöke.
 - o Az epilógus első verse logikailag nem illeszkedik: a beszédeket Jób zárja, ám 42,7 mégis így kezdődik: „Miután Jahve e szavakat intézte Jóbhoz...”

Jób és a 3 barát beszédváltása

- Jób barátai a hagyományos bölcsességi felfogást képviselik: az igazak jutalomban, a gonoszok büntetésben részesülnek. Aki tehát szenved nyilvánvalóan bűnös.
- Jób saját sorsával cáfolja nézetüket: ártatlan, mégis szenved.
- Az érvelések lényege mindvégig a fentiek szerint alakul, de a három barát személyisége különböző:
 - o Elifáz: méltóságteljes és bölcs
 - o Bildád: közvetlenebb és Isten védelmében lép fel
 - o Cofár: nyers és támadó
- Jób védekezése egyre szenvedélyesebb:
 - o Szilárdan ragaszkodik ártatlanságához
 - o Isten ellen is vádaskodik: önkényes, üldözi őt
 - o Isten tetteinek erkölcsi mércéje egyedül mindenhatósága
 - o Perlekedésre hívja Istent, bár tudja nem lehet fölötte ítélő bíró
 - o Szélsőséges szavai ellenére megőrzi Istenbe vetett hitét, tőle várja a választ a szenvedés problémájára, és tőle várja igazolását.

Ének a bölcsességről (28)

- Zárt költemény, amely eredetileg önálló alkotás volt
- Tanítása: az ember sok mindenről tudást szerezhet, de a bölcsesség helye elérhetetlen a számára; egyedül Isten ismeri.
- Az ének szemlélteti a történetben, hogy sem Jób sem pedig a barátai nem rendelkeznek az igazi bölcsességgel: egyedül csak Isten.

Elihu beszédei

- Váratlan, új szereplő. Jób nem is válaszol neki.
- Sok aramizmust tartalmaz.
- Később illesztették a műhöz.
- A szenvedéssel kapcsolatban a hagyományos felfogást képviseli, de ki is egészíti azt: Isten nevel a szenvedéssel:
 - o Ráébreszt a bűnre
 - o Megtérésre ösztönöz
 - o Megóv a gögtől
- Aki segítségül hívja Istent és türelmesen vár, megmenekül

Isten beszédei

- Jób ismételt kihívásaira megjelenik Istent, de nem ad választ Jób kérdéseire.
- Az ember nem lehet kihívója és vitapartnere az Istennek.
- A teremtés tökéletességének bemutatásával szemlélteti Isten mindenhatóságát.
- A szenvedés Isten titka marad
- Jób meghajol Isten mindenhatósága előtt és belátja balgaságát.

4. Jób könyvének keletkezési ideje

- A fogság utáni idő, V-III.század.
- Érvek:
 - o A szenvedés problémája nem jellemző a korábbi irodalmi érdeklődésre.
 - o Az aramizmusok (Babilon átvett nyelve) a fogság utánra jellemzők.
 - o Ismeri a szenvedő próféta, Jeremiás könyvét, ami szintén a fogság után nyert végleges formát.

5. Jób könyve és a szenvedés problémája Keleten

- A környező népek néhány írásos emléke, amely az ártatlan szenvedő problematikájával foglalkozik:
 - o Egyiptom: „A paraszt panaszai”, az „Életunt beszélgetése lelkével”
 - o „Babiloni Jób”, „Babiloni teodicea”
 - o „sumér Jób”

6. Jób könyvének tanítása

- Szembeszáll a közfelfogással: a jók jutalmat a gonoszok büntetést kapnak Istentől.
- Keresi a választ az ártatlanok szenvedésének problémájára.
- Igazi választ nem ad, a szenvedés titka el van rejtve Isten bölcsességében, amelyet az ember nem ismerhet meg.
- A helyes magatartás az alázat, amely meghajol a teremtő Isten nagysága előtt.

A PÉLDABESZÉDEK KÖNYVE

1. Bevezetés

- Felirata: „Salamonnak, Dávid fiának, Izrael királyának mondásai” (1,1)
- A hagyomány Salamon művének tulajdonítja, bár a feliratok mások mondásaira is utal.
- Helye a kánonban:
 - o *Héber*: Az írások (ketubim) között a Zsoltárok és Jób után vagy között szerepel.
 - o *Septuaginta és Vulgata*: a három salamoni írást (Péld Prédikátor, Énekek éneke) egymás mellé állítja a Zsoltárok után.
 - o *Mai fordítások*: A Septuagintát és a Vulgátát követik.

2. A könyv tartalma és felépítése és tanítása

A könyv rövid életbölcseiségeket tartalmaz, kilenc gyűjtemény „gyűjteménye”. A feliratuk alapján:

- 1-9: „Salamonnak, Dávid fiának, Izrael királyának mondásai”
 - o A bölcsesség lényege a Törvényben van, annak betartása az igazi bölcsesség (1,7)
 - o A fiatal bízzon szülei tapasztalatában (1,8-9)
 - o A házasság Isten előtt kötött szövetség, Isten Izraellel kötött szövetségének is a jelképe (2,18)
 - o Sikeres életet biztosító erények: értelem (3,22-26); segítőkészség (3,27-28); jóakarát és lojalitás (29,30).
 - o A bölcsesség fegyelmet, a rossztól való elhatárolódást, a helyes út melletti döntést jelent (4,10-19)
 - o Amit az Úr gyűlöl: „Hat dolog van, amit gyűlöl az Úr, s hét, ami utálattal tölti el szívét: A gögös szem, a hamis nyelv, az ártatlan vért ontó kéz, az álnokságot tervező szív, a gonosz ügyben járó láb, a hazudozó, hamis tanú, s végül, aki vizsályt kelt a testvérek között” (6,16-19).
 - o A rossz diákot szidni is kár, a jó még a szidalomért is hálás (9,7-9)
- 10-22,16: „Salamon bölcs mondásai. Salamon mondásainak első gyűjteménye”. Főként kétsoros, gondolatritmusban megírt bölcs mondások

- A szorgalom és a jámborság mindig sikert arat (10,1-12)
- A becsület és a jámborság az egész társadalomra kihat (11,11).
- A bölcs és az ostoba fiú összehasonlítása (13,1-6)
- A bölcs nő maga a bölcsesség (a bölcsesség megszemélyesítője) (14,1).
- Aki a szegényt segíti Istennek szolgál (14,31).
- Isten gonosz terveket is fel tud használni jó célra (16,9).
- 22,17-24,22: „A bölcsék mondásai”
 - Isten előtt a szegény és a gazdag egyenlő értékű (22,1-16)
 - Gúnydal az iszákosságról (23,29,35): „Ki van tele jajjal, viszályal, panasszal? Ok nélkül kinek van sebe, s kinek vörös a szeme? Azoknak, akik késő óráig a bor mellett ülnek, akik fűszeres bort járnak kóstolgatni. Ne nézd, milyen piros színben játszik a bor, azt se nézd, hogyan csillog a serlegben, hiszen olyan könnyen megissza az ember, végül aztán megmar, akárcsak a kígyó, és mérget fecskendez, úgy, mint a vipera. Különös dolgokat látnak a szemeid, és a szíved (csupa) bolondságot beszél. Úgy érzed magad, hogy mély tengeren hányódsz, mintha az árbocrúd tetején feküdnél. „Ütöttek, de nem fájt, vertek, de semmit sem éreztem!”
- 24,23-34: „A bölcsék további mondásai: Ezek a szavak is bölcspektől származnak”
 - A bíró és a tanúk viselkedési normái
 - Ének a lustaságról (24,30-34): „Egy tohonya ember földje mellett jártam, és egy ostoba ember szőlejténél. Már teljesen fölverte a gyom, az egész felszínét bozót borította, és romokban hevert a kőkerítés. Jól megnéztem, aztán eltöprengtem rajta, és ezt a tanulságot szűrtem le belőle: Csak egy kicsit aludj, csak egy kicsit szunnyadj még, csak egy kicsit pihentesd a karodat, akkor a szegénység, mint az útonálló, és a nélkülözés, mint a koldus, rád tör.
- 25-29: „Ezek is Salamon mondásai (Salamon második gyűjteménye) - Hiszkijának, Júda királyának emberei gyűjtötték össze őket”
 - Más hibáját nyilvánosságra hozni igen nagy vétek (25,8-10)
 - Az ostobával nem vitázni kell, hanem ostobaságára ráébreszteni (26,8-10)
 - A nőtől függ a férfi családi boldogsága (27,15)
 - Uralkodása során a király hivatalnokainak becsületességére van utalva (29,12)
- 30,1-14: „A masszai Águrnak, Jáke fiának szavai”
 - Águr inkább csak kérdez: Isten bölcsessége kifürkészhetetlen.
 -
- 30,15-33: Számmondások
 - Műfaja a találós kérdésekből keletkezett. Nem vonnak le következtetést, inkább csak elgondolkodtatnak:
 - „Két lánya van a piócának: „Add ide!” és „Add ide!” Három dolog van, ami telhetetlen, s négy nem mondja soha: „Elég!” az alvilág, a terméketlen anyaméh, a föld, amely nem tud betelleni vízzel, és a tűz, amely soha nem mondja, hogy „Elég!” (Péld 30,15-16)
 - „Három dolog van, amit csodálatosnak látok, és négyet sehogy se tudok megérteni: a sasnak útját az égen, a kígyó útját a sziklán, a hajó útját a mély tengeren, és a férfi útját az asszonynál. Ilyen még a házasságtörő asszony útja is; eszik, megtörli a száját és azt mondja: „Semmi rosszat sem tettem” (30,18-20).
- 31,1-9: „Lemuelnek, Massza királyának szavai, amelyekkel az anyja oktatta”
- 31,10-31: A derék asszony dicsérete
 - Alfabetikus költemény. Verseinek kezdőbetűi az ABC sorrendjében követik egymást.

RUT KÖNYVE

1. Bevezetés

Címét a főhősről, a moabita Rutról kapta.

A könyv egy művészién megírt novella a családi összetartozásról.

Történeti alapja se nem bizonyítható, se nem cáfolható.

- Helye a kánonban:

- *Héber*: Az Írások (ketubim) között szerepel, az öt megillot tekercs egyike, amelyet az aratás ünnepén, pünkösdkor olvastak.
- *Septuaginta és Vulgata*: A bírák korára való utalás miatt a történeti könyvek közé, a Bírák könyve után teszik.
- *Mai fordítások*: a Septuaginta és a Vulgata rendjét követik.

2. A könyv tartalma és felosztása

1. fejezet: Rut és Noéme

Éhínség a bírák korában a júdeai Betlehemben

Elimelech feleségével Noémivel és fiaival Machlonnal és Kiljonnal Moáb földjére költöznek

Elimelech meghal, a fiúk megnősülnek.

A fiúk halála után Noémi hazaküldi menyeit Orpát és Rutot.

Rut Noémival marad és visszatér vele Betlehembe.

2. fejezet: Rut Boász földjén

Az aratás idején Rut Boász földjén kalászatot szedeget (Lev 19,9; 23,22; Dt 24,19) megtiltja a mezgerlést a tulajdonosoknak, az elhagyott kalász, szőlő, stb. a szegényeké és idegeneké).

Kiderül, hogy Boász Noémi férjének rokona, így egy lehetséges „goél” (védnök, megváltó) aki köteles elvenni testvére özvegyét (levirátusi házasság), bosszút állni, foglyot kiváltani.

3. fejezet: Rut találkozása Boással

Rut Boász lábához feküdve figyelmezteti őt a levirátusi házasság kötelességére.

Boász hajlandó elvenni Rutot, de van egy közelebbi rokon is, akinek le kell mondania jogairól.

4. fejezet: Boász elveszi Rutot

A rokon lemond elsőbbségi jogáról

Boász megváltja Elimelech családjának földjét és feleségül veszi Rutot.

Rut fiút szül, Obedet, aki Dávid király nagyapja lesz

Dávid családfája zárja a történetet.

3. Rut könyvének a célja

Több elképzelés létezik:

Magyarázat Dávid származásának moábita kapcsolatára

Tiltakozás a vegyes-házasság merev tilalma ellen (Ezdrás és Nehemiás korára jellemző probléma).

Isten rejtett vezetés az emberi életben.

Kapcsolat a bölcsessége gondolkodással: Isten megjutalmazza a hűségeseket.

A Dáviddal való kapcsolat messiási távlatot ad az elbeszélésnek

- Jézus nemzetségtáblájában, Máté evangéliumában, 4 asszony neve is szerepel férjük neve mellett: Támár, valószínűleg kánaáni nő, Juda ősatya menyje, akitől megtagadják a kötelező sógorházasságot első két férje, Er és Onan halála után. Támár erre csellel apósától nyer fiú utódot. A másik asszony, Rácháb, rossz hírű jerikói pogány nő, aki befogadja József kémeit és ezzel megmenti saját és

rokonai életét az izraelita honfoglaláskor. A harmadik asszony, Rut, a negyedik asszony pedig Betsabe, a hettita Uriás felesége, akit Dávid király bűnös módon szerzett meg magának. Az ő gyermekük Salamon király. Felmerül a kérdés, miért került be ez a négy asszony, és pont ez a négy asszony Jézus családfájába. A legvalószínűbb magyarázat szerint példájuk azért kiemelendő, mert előre vetítik Jézus szüzi fogantatásának rendkívüli kegyelmi tényét. Mivel ez a négy asszony pogány származású volt, emberileg nem várt módon, Isten kegyelméből kerültek be Izrael vérkeringésébe, rendkívüli, kalandos módon jutottak utódhoz. Ugyanígy a Szűzanya Mária, bár zsidó származása nem vitatott, emberileg nem természetes módon lett anyává: férfit nem ismert, rendkívüli módon Isten kegyelméből lett a megváltó édesanyjává.

ÉNEKEK ÉNEKE

1. Bevezetés

A könyv címe: „Sir hassirim” = énekek éneke, vagyis „A legszebb ének”.

Szerzőjének a hagyomány Salamon királyt tartja

- Helye a kánonban:

- *Héber*: az írások között, az első az öt megillot tekercsből. Húsvétkor olvasták.
- *Septuaginta*: a Prédikátor után
- *Vulgata*: A másik két salomoni mű: Prédikátor és Bölcsesség között.
- *Mai fordítások*: a Vulgata követik.

Keletkezési helye: Jeruzsálem

Utalások Sionra, „Jeruzsálem leányai” és „Sion leányai” kifejezés.

Keletkezés ideje: a fogság után (V-IV. sz.).

- Aramizmusok, görög és perzsa kölcsönszavak.

2. A könyv tartalma és felosztása

30 szerelmi énekből álló gyűjtemény, a vőlegény és a menyasszony egymás iránti szerelmét hirdetik: együtt vannak, elválnak, keresik és megtalálják egymást.

A menyasszony beszél szerelme iránti vágyódásáról és összetartozásukról, leírja a vőlegény külsejét (kb. 12 ének)

A vőlegény éneklie meg jegyese szépségét és szerelme fölötti örömét (kb. 8 ének).

A szerelmesek váltakozva dicsérik egymást (kb. 6 ének),

Karénekek: Jeruzsálem leányai és a vőlegény kísérete.

3. A könyv értelmezése

Isten neve egyszer sem fordul elő benne. Milyen alapon került az írás a kánoni könyvek közé?

A II. században a zsidók felülvizsgálták kánoniságát, végül a hagyományra hivatkozva megtartották.

- A VII. századtól a zsidóság húsvétkor olvassa.

Magyarázatai három csoportba sorolhatóak:

Allegorikus értelmezés:

A vőlegény és menyasszony szerelme és hűsége Jahve és Izrael kapcsolatát jelképezi.

Gyökerei fellelhetők a prófétai hagyományban (Ozeás, Ezekiel, Izajás).

Az eredendően zsidó értelmezést a kereszténység is átvette, gyakran Krisztus és az egyház kapcsolatára értelmezve.

Probléma: a szöveg nem utal allegorikus értelmezésre, mint a prófétai szövegek.

Kultikus-mitikus magyarázat:

A meghaló és feltámadó Tammusz és Istár szerelmének babiloni kultusza nyomán keletkezett ének.

Probléma: Nem valószínű a gyűlölt nép kultuszának átvétele vagy utánzása.

Természetes magyarázat:

A szöveg szó szerinti értelméhez ragaszkodik.

Ma egyre inkább elterjedt értelmezés, ami nem zárja ki a szöveg vallásos használatát, hisz a szerelem és házasság szent, Isten megáldja azt.

PRÉDIKÁTOR KÖNYVE

1. Bevezetés

Címe: „Qoheletnek, Dávid fiának, Jeruzsálem királyának a szavai” (1,1).

A mű egységes felépítésében, néhány részlettől eltekintve egyetlen szerző műve.

A „Qohelet” szó valószínű jelentései a „kahal” = gyülekezet alapján:

A gyülekezetben viselt hivatal.

A hivatalt betöltő személy, aki:

a gyülekezet vezetője,

összehívója,

prédikátora.

A „Qohelet” szó fordításai:

Septuaginta: „eklésiasztés”

Vulgata: „ecclesiastes”

Szent Jeromos: „concionator”

Magyar: „prédikátor”.

A könyv szerzőjének a hagyomány Salamon királyt tartja. Az első vers is erre utal.

A benső részek nem utalnak királyi szerzőre.

Az alattvaló szemszögéből szólal meg.

Tartózkodó a királyság intézményével szemben.

Egy ismeretlen, bölcsességben jártas, közösségi vezetőről van szó, aki művét Salamon király tekintélye mögé rejti.

- Helye a kánonban:

○ Héber: az „Írások” (ketubim) csoportjában találjuk, az öt megillot tekercs között. A sátoros ünnepen olvassák.

○ *Septuaginta*: az Énekek éneke előtt

○ *Vulgata*: A másik két salomoni mű: Énekek éneke és Bölcsesség előtt.

○ *Mai fordítások*: a Vulgatát követik.

Keletkezésének ideje: a fogság utáni kor, Kre.e. III. század, a Ptolemaioszok ideje. Érvek:

Sok aramizmust használ.

Sirák fia (könyv) már ismeri és idézi.

Békés korszakra vall, ami a Ptolemaioszok idejére jellemző.

A keletkezés helye: Jeruzsálem.

2. A könyv tartalma és felépítése

1,1 Felirat

1,2-12-18: A prédikátor tanítása

1,2: Vezető motívum: „Hiábavalóság. Minden csak hiábavalóság.”

1,3-11: Prológus: „semmi sem új a nap alatt”.

1,12-11,8: központi rész: mondásgyűjtemény a prédikátor tanításából.

11,9-12,7: Az ifjúságról és az öregségről.

12,8: Vezető motívum: „Hiábavalóság. Minden csak hiábavalóság.”

12,9-14: Epilógus. A prédikátor méltatása.

3. A prédikátor könyvének tanítása

A bölcsesség az élet nagy kérdéseire keresi a választ. A prédikátor könyve a hagyományos bölcsességi felfogás kritikája.

Az igaz ember nem feltétlenül élve jólétet, és a gonosz sorsa is lehet szerencsés a földön. Közös sorsunk a mulandóság, amely beárnyékolja mindenki életét. Bölcsnek és balgának egy a végső sorsa: halad az elmúlás felé.

Az igazságtalanság ugyancsak súlyos terhe az életnek: a jók szenvednek, a gonoszok tobzódnak.

A bölcsesség Isten titka, a prédikátor nem ad választ a felvetett kérdésekre.

A kilátástalanságok ellenére hirdeti a Jahvéba vetett hit fontosságát és a törvénykövető élet bölcsességét. Végül is az Ő kezében vagy mindnyájunk sorsa.

A SIRALMAK KÖNYVE

1. Bevezetés

A mű címét a tartalmáról kapta, amely a gyász Jeruzsálem 587-es pusztulása miatt.

- Helye a kánonban:

- o Héber: az írások (ketubim) között az öt megillot tekercs egyike (a templom pusztulásának gyásznapiján olvassák).
- o Septuaginta és vulgata: a próféta könyvek között, Jeremiás műve mellett találjuk.
- o Mai fordítások: a vulgátát követik. E keresztény liturgia a szent három nap (húsvét előtt) imádkozza őket.

A könyv szerzője:

A hagyomány szerint 2Krón 35,25 alapján Jeremiás próféta: „Jeremiás is siratá Jósiást, és siralmas énekekkel siratják vala őt az éneklő férfiak és asszonyok mindnyájan mind e mai napig, a melyek szokásossá lettek Izráelben, s ímé azok meg vannak írva a Jeremiás siralmaiban.”

Belső érvek kizárják Jeremiás szerzőségét:

Nem dicsérhette Cidkija emlékét (Sir 4,20 vö. Jer 24,8).

Nem hivatkozhat Egyiptom segítségére (Sir 4,17 vö. Jer 37,5-8).

A mai vélemények szerint: több szerzőtől, különböző időben keletkezett.

A keletkezés helye: Jeruzsálem vagy Babilon, a fogság helye.

A keletkezés ideje: a Jeruzsálem pusztulása és Kürosz rendelete közötti idő.

2. A könyv tartalma és felépítése

Öt ének. Az első négy akasztikus (alfabetikus): verssorai mindig az ABC következő beszédeivel kezdődnek.

- Első ének: 1,1-22: Jeruzsálem megaláztatása.
- Második ének: 2,1-22: Isten büntetésének következményei.
- Harmadik ének: 3,1-66: Panaszdal első személyben.
- Negyedik ének: 4,1-22: Az ostromlott Jeruzsálem.
- Ötödik ének: 5,1-22: Könyörgés Jahve irgalmáért.

3. A Siralmak könyvének tanítása

Jeruzsálem pusztulása Isten büntetése az elkövetett bűnök miatt.

A művet őszinte, és mélységes bánat hatja át.

Remény a bűnbánat után Isten megmentő segítségében.

ESZTER KÖNYVE

1. Bevezetés

- Címét a főszereplőről kapta.
- Helye a kánonban:
 - o Héber: Az írásk (ketubim) gyűjteményben, az öt megillot tekercs között találjuk (purim ünnepén olvassák. A purim jelentése „sorsvetés”.)
 - o Septuaginta: a történeti könyvek csoportjában, Ezdrás-Nehemiás és Judit könyve között.
 - o A vulgata sorrendje: Ezdrás, Nehemiás, Tóbiás, Judit, Eszter.
 - o Mai fordítások: a vulgata rendjét követik.
- Keletkezésének ideje:
 - o a perzsa uralomra utal a mű
 - o Írásba foglalása a III – II. században lehetett.
 - o Az I. században már ismeri a könyv által jelzett ünnepen a 2. Makkabeus könyv.
- Keletkezésének helye: bizonytalan. Valószínűleg a keleti diaszpóra.
- Műfaja: Több elnevezés is létezik:
 - o Novella
 - o Történeti regény
 - o Udvari történet
 - o Diaspora novella
- A könyv történeti értéke:
 - o Számos olyan utalást tartalmaz, amely megfelel a történeti valóságnak, a perzsa udvar szokásainak:
 - Közigazgatási szokások.
 - A királyi rendeletek visszavonhatatlansága.
 - Zsidók is kerülhettek fontos politikai pozíciókba (ld.Ezdrás és Nehemiás).
 - o Történelmileg valótlán állítások:
 - Ha igaz, hogy Mardoceus Joachin királlyal együtt került fogságba, Ahasveros azaz Xerxész uralkodása (486-465) legalább 120 éves kellett hogy legyen, és Eszter is éltesebb korú lett volna.
 - Hérodotosz szerint Xerxész felesége Amesztisz volt, szó sincs Vásti vagy Eszter királynőről.
 - A perzsák jóindulatával aligha egyeztethető össze egy a zsidók kiirtására vonatkozó rendelet.

2. A könyv tartalma és felosztása:

Előtörténet 1-2: Eszter királyné lesz

- Ahasveros király uralkodásának 3 évében kezdődik a történet Szuzá várában.
- Vásti királynő a király parancsára nem jelenik meg egy lakomán, ezért a király eltaszítja és új királynőt választ.
- A választás a szüzek közül Hadasszára más néven a zsidó Eszterre esik, aki Mardoceusnak, nagybátyjának a gyámleánya.
- Mardoceus leplez egy király elleni összefüggést.

Főrés 3-9: Terv a zsidók kiirtására és a terv megghiúsítása.

- Ahasveros kitünteti kegyencét Ámánt, de Mardoceus nem hajt térdet Ámán előtt.
- Ámán bosszúból rendeletet készít a zsidók kiirtására egy sorsvetéssel (pur) kijelölt napon.
- A sors Adar hónap (február-március) 14. napjára esik.
- Mardoceus kérésére Eszter közbenjár a királynál.

- A király kitünteti Mardukeust korábbi hőstettéért, amit ellensége Ámán ad át.
- Ámán kegyelemért könyörög Eszternél, de a király az Eszter lábaihoz boruló Ámánt erőszakkal gyanúsítja és felkötötte arra a bitóra, amit az Mardokeusnak készítettet.
- Eszter esdekel a zsidók megmentéséért.
- A királyi rendeletet nem lehet visszavonni, de a király megengedi a zsidóknak a védekezést, és ellenségeiknek a megbüntetését.
- A megmenekülés ünnepére elrendelik a zsidók a Purim ünnepét.

Befejezés 10,1-3: Mardokeus kitüntetése

- Mardokeus a birodalom második embere lesz.

3. A könyv megírásának célja

A purim ünnep keletkezésének a megmagyarázása.

- Purim ünnep nem vallásos jellegű:
 - o Hiányoznak az Isten dicsőítő énekek.
 - o Ajándékozással, evéssel-ivással töltött ünnep.
 - o Igazi eredete a pogány babiloni újév ünnep átvétele és zsidó hagyománnyal való felöltöztetése.
- Eszter története valószínűleg független volt az ünneptől. A purim ünnepre vonatkozó részletekkel később egészítették ki a történetet.

DÁNIEL KÖNYVE

1. Bevezetés

- A könyv címét a főszereplőről kapta.
- Helye e kánonban:
 - o Héber: az Írások (ketubim) gyűjteményben, Eszter és Ezdrás-Nehemiás könyve között található.
 - o Septuaginta: a próféták között, Ezekiel után.
 - o Mai fordítások: a Septuagintát követik.
- A Septuaginta többleteket is tartalmaz a héber kánonhoz képest (deuterokanonikus részek):
 - o Azarja imája (3,26-45)
 - o A három ifjú éneke (3,51-90)
 - o Zsuzsanna története (13)
 - o Bél és a kígyó története (14)
- A könyv szerzője:
 - o A hagyomány szerint Dániel, akit Jojakin király uralkodásának 3. évében (606) Nebukadnezár Babilonba, fogságba vitte, és a királyi udvarban élt Nebukadnezár, Baltazár, Dáriusz és Kürosz uralkodása alatt.
 - o Dániel nevére utal még az Ószövetségben:
 - Ezekiel 14,14: 3 igaz férfi között említi Noé és Jób mellett.
 - Ezekiel 28,3: Dániel dicséri bölcsessége miatt
 - 1Makkabeus 2,59-60: „Dánielt ártatlansága megmentette az oroszlán torkából.”
 - o A mai ismeretek elvetik a fogság alatti időben való keletkezés lehetőségét így Dániel szerzőségének lehetőségét is. A szerző ismeretlen.
- A mű keletkezésének ideje: a hellenista kor, Makkabeus felkelés a Kr.e. II.sz.
 - o Nyelvezete fogság utáni: perzsa és görög kifejezéseket használ.
 - o A korra jellemző szokások:
 - Szigorú ételtörvény
 - Jeruzsálem felé mondott imádság

- A korra jellemző tanítás:
 - Az angyalok mint közvetítők Isten és ember között
 - Mihály és Gábiel angyal neve
 - Az angyalok mint a népek védnökei
 - A feltámadás hite
 - A túlvilági számonkérés hite
- A kánonban nem került a próféták közé kései keletkezése miatt, hanem az írások közé.
- A könyv súlyos történelmi tévedéseket tartalmaz:
 - Nem igazolható Nebukadnezár 606-os jeruzsálemi hadjárata.
 - Baltazár nem Nebukadnezár hanem Nabonid (555-539) fia volt és nem volt király, csak kormányzó (↔ 5,2).
 - Babilon bukása és a perzsa birodalom között nem létezhetett egy méd birodalom: a méd Dáriusz, Xerxész fia, aki Kürosz előtt uralkodott volna, nem létezett (↔ 6,1;9,1;6,29). Létezett viszont egy Dáriusz nevű perzsa király (552-486), aki Kürosz után (558-530) uralkodott, Xerxész pedig Dáriuszt követte (485-465), a sorrend tehát fordított.
- Dániel utolsó látomásában Mihály angyal, Izrael angyala, pontosan leírja a végidőket, ami a hellénkorra utal:
 - Nagy Sándor hadjáratait
 - A Ptolemaioszok és Szeleukidák harcát.
 - IV. Antiochosz Epifanesz uralkodását (174-164)
 - Zsidó vallás üldözését: a hűtlenek elpártolását a hűségesek szenvedéseit.
 - A templom megszenteltetését
 - A makkabeus felkelés kezdetét

2. A könyv szerkezete és tartalma

I. rész: 1-6: Elbeszélések Dánielről és három társáról – *haggada* (vallási, erkölcsi tanítást közvetítő épületes történet, elbeszélés).

- 1: Dánielt három ifjú társával együtt Jojakin király uralkodásának 3. évében (606) Nebukadnezár Babilonba, fogságba vitte. Dánielt Baltazárnak, Ananját Sidráknak, Misáélt Misáknak, Azarját Abdenágónak nevezték el. A királyi udvarban nevelkedtek szigorúan megtartva az ételtörvényeket. Kiemelkedtek testi és szellemi fejlettségben kiemelkedtek társaik közül.
- 2: Dániel kitalálja Nebukadnezár álmát a nagy szoborról, ezért magas kitüntetésben részesül. A szobor négy birodalmat jelképez: az arany fej Babilon, az ezüst mell és kar Média, a réz has és ágyék Perzsia, a vas és agyag láb a hellén birodalom. Ezután Isten végső uralma kezdődik el.
- 3: Nebukadnezár arany szobrot készített és mindenkit felszólít, hogy imádják. A három ifjú: Sidrák, Misák és Abdenágó megtagadják a király parancsát, ezért tüzes kemencébe vetik őket, ahonnan csodás módon megmenekülnek. A király elismeri a három ifjú Istenét.
- 3,31-4,34: Nebukadnezár király a népekhez írt levélben elbeszéli álmát egy égisz erőtől, amit a mennyei őr parancsára kivágnak de gyökere megmarad. Dániel megfejti az álmot: a nagy fa a király, aki hét évre megőrül, kivetik az emberek közül és úgy él mint az állatok, de hét év múlva kitisztul értelme és visszatér méltóságába. Az álom beteljesedik (utalás Antiochosz Epifanesz elmebajára).
- 5: Baltazár király lakomája. A felhevült király előhozatja a jeruzsálemi templom edényeit az italozáshoz. A király megrendül, amikor váratlanul a falon egy író kéz jelenik meg. Dániel elolvassa és megfejti a falra írt szöveget:

- „mené” (= mértékegység, mína: 50-60 sékel): „megszámlálta Isten országodat és véget vetett neki”
- „tekél” (= megmértetés; mértékegység: sékel): „megmértéssel mérlegen és könnyűnek találtattál”
- „parszin” (= kettétörés, mértékegység: fél mína vagy fél sékel): „elosztatott országod és odaadatott a médeknek és perzsáknak”.
 - A jövendölés még azon éjjel megvalósult: Baltazár királyt megölték, a Babiloni birodalom elesett.
- 6: Dániel az oroszlánok barlangjában. A méd Dáriusz király halálra ítéli Dánielt, akit irigyei bevádolnak előtte. Dánielnek nem ártanak a kiéheztetett oroszlánok. Erre a király parancsára vádlóit vetik eléjük, akiket már felfalnak.

II. rész: 7-12: Dániel látomásai – *Apokaliptika*:

7: első látomás: 4 vadállat emelkedik fel a tengerből

- nőstény oroszlán sas szárnyakkal = Babilon
- medve a fogai közt három borda = Média
- párduc négy madárszárnyal = Perzsia
- tízszarvú rettenetes állat = Macedón birodalom
 - három szarvát kitépik a 11 szarv ami kinő nagy szájjal kiabál (= IV. Antiochosz Epifánész).
 - Trónokat állítanak fel és az Ősöreg leül
 - A negyedik vadállatok megölik és a többitől is elveszik a hatalmat.
 - Az Emberfia (= mennyei lény? Izrael?) eljön az ég felhőin és az Ősöreg neki ad minden hatalmat.
- 8: második látomás: a kos (Perzsia) és a kecskebak (Macedónia) harca
 - A kecskebak győz
 - Szarva letörik de nő négy másik szarva majd egy kis szarv nő ki az egyikből (Antiochosz Epifánész).
 - Gábrriel angyal megmagyarázza a látomást Dánielnek.
- 9: harmadik látomás: a hetven évhét
 - Dániel imában megvallja Izrael bűneit és Isten ítéletének jogosságát
 - Gábrriel angyal feltárja Jeremiás jövendölésének teljes értelmét, aki 70 éves babiloni fogságot jósolt.
 - A 70 év valójában hetven évhét (490) év, a kitolódás Antiochosz Epifánész üldözésére utal, ami a számítás szerint Kr.e. 96/95-ben telik le.
- 10-12: negyedik látomás
 - Mihály angyal, Izrael angyala, pontosan leírja a végidőket, ami a hellénkorra utal
 - Ld. fentebb a bevezetésben.

3. Dániel könyve és az apokaliptika

- A fogság utáni prófécia figyelme a végső időkre (eszkaton) felé fordult.
- Fő kérdése: Izrael és az emberiség végidőbeli sorsa.
- Ennek a sajátos profetikus irodalomnak a neve: apokaliptika (apokalüptó = feltárni, kinyilatkoztatni).
- Az apokaliptika jellemzői:
 - A végidő közeli, türelmetlen várása
 - Isten végső ítéletének leírása, aki a jókat megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti.
 - A holtak életre kelnek, így az ítélet egyetemes távlatot nyer
 - A jövőt látomások formájában tárja fel, a szimbólumok nyelvén.

- Pszeudonimitás (álnév mögé rejtőzik a szerző): a látomásokat egy ismert személy éli át és beszéli el egyes szám első személyben (Dániel, Hénok, Mózes, stb.)
- Célja: a szorongatott helyzetben élők megerősítése a hamarosan eljövő végső ítélet vigaszával (ld. IV. Antiochosz erőszakos hellenizáló törekvése).
- A prófécia és az apokaliptika kapcsolata.
 - A hagyományos prófécia a jelenből tekint a jövőbe, amely nyitott: a jelenbeli megtérés jóra fordíthatja a jövőt.
 - Az apokaliptika a jövő leírásával akar hatni a jelenre: erőt akar adni a szorongatott helyzetben élőknek a hűségre és a kitartásra.

4. Dániel könyvének tanítása

- A történelem teológiai értelmezése, Isten tervének megvalósulása:
 - A történelmet pesszimizálva szemléli
 - A bűn egyre nő, az egymást váltó birodalmakban.
 - A növekvő gonoszság megsemmisüléssel fenyegeti Isten népét.
 - A döntő pillanatban Isten beavatkozik, és igazságot szolgáltat.
 - Az Emberfia (Izrael?) végső uralma elérkezik.
- Tanítás a feltámadásról:
 - Az Ószövetség első műve, amely tanítja az egyén feltámadását: „Abban az időben fölkel Mihály, a nagy fejedelem, néped fiainak oltalmazója; mert olyan szorongatás ideje következik, amilyen még nem volt soha, amióta nemzetek vannak. Abban az időben megszabadul néped, mind, aki be van írva a könyvbe. Akik a föld porában alszanak, azok közül sokan feltámadnak, némelyek örök életre, mások gyalázatra, örök kárhozatra. Akkor az érteni tudók ragyogni fognak, mint a fénylő égbolt, s akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnék örökkön-örökké, miként a csillagok” (12,2-4).

EZDRÁS ÉS NEHEMIÁS KÖNYVE

1. A krónikás történeti mű

- 1-2 Krónikák könyve és Ezdrás és Nehemiás könyve szemléletében, stílusában munkamódszerében egységet alkot.
- Az összefüggés átfogó magyarázatát *M. Noth* (1943) adta, aki egy szerző művének tekinti a négy könyvet, akit Krónikásnak nevez, művét pedig *Krónikás történeti műnek*.
- Tartalma: a teremtéstől Ezdrás és Nehemiás koráig ad áttekintést.
- Az eredetileg egységes művet később választották két részre: 1-2 Krónikák és Ezdrás-Nehemiás könyve, és kiegészítették nemzetségtáblákkal és hivatali listákkal.
- Történelmi szemléletének kiindulópontja: a jeruzsálemi kultikus közösség korszaka, a Ptolemaioszok korában.
- Teológiai szándéka: a dávidi királyság és jeruzsálemi kultusz hely törvényességének igazolása.
 - Dávid és utódai Isten akaratából uralkodnak. 1Krón a részletes történelmi elbeszélést Dáviddal kezdi, és nem szentel figyelmet az északi királyságnak, szemben a Deuteronomista történeti művel, amely népben és nem királyságban gondolkodik.
 - A felépített új templom a dávidi templom folytonosságát jelenti: a kultusz egyetlen törvényes helye, szemben a samaritánusok garizim hegyi kultuszával.
- Keletkezésének ideje: Kr.e. 300 és 200 között a Ptolemaioszok korában. Kiegészítések (nemzetségtáblák) a Makkabeus korban keletkezhetnek.
- Ellenvélemények:

- A Krónikás történeti mű nem a felsorolt művekkel azonos, hanem a görög nyelven fennmaradt apokrif 3 Ezdrással, ami az alábbi részleteket foglalja magába²:
 - 2Krón 35-Ezd 10 (fordítás)
 - Neh 7,72-8,12 (fordítás)
 - A kánoni szövegben nem található elbeszélés: Dáriusz lakomája a három apród vitájával (3,1-5,6).
- A Krónikás történeti mű nem létezik³:
 - Teológiai, tematikus és nyelvi eltérésekre hivatkoznak.

2. A két könyv felépítése és tartalma

A fogságból való hazatérést és újjáépítést beszélnek el Ezdrás és Nehemiás tevékenységéhez kapcsolva⁴.

Ezd 1-6: *A jeruzsálemi templom helyreállítása*

- A babiloni száműzöttek visszatérése Júdába Sesbaccár fejedelem vezetésével.
- A jeruzsálemi templom felépítése Kürosz támogatásával

7-10: *Ezdrás-elbeszélés*

- Ezdrás jeruzsálemi küldetése
- A vegyesházasságok problémája

Neh 1-7: *Nehemiás, Hakalja fiának története*

- Nehemiás jeruzsálemi küldetése: a falak felépítése 52 nap alatt.

8-10: *Ezdrás-elbeszélés*

- Ezdrás felolvassa a törvényt a sátoros ünnepen
- Bűnbánati istentisztelet

11-13: *Nehemiás története*

- A jeruzsálemi közösség megszervezése
- Jeruzsálem benépesítése

3. Ezdrás és Nehemiás könyvének forrásai

- Héber dokumentumok, listák
 - A hazatértekről (Ezd 2,1-67; Neh 7,6-68; 12,1-26)
 - A Jeruzsálem falain építkezők (Neh 11,3-36)
 - A Jeruzsálemben és vidéken letelepítettek (Neh 11,3-36)
 - A visszaszolgáltatók edények leírása (Ezd 1,8-11a)
- Arám nyelvű forrás: hivatalos levelek az újjáépítés törvényességéről (Ezd 4,6-6,18)
 - A templom építésének körülményei
 - A városfal építéséről
- Ezdrás-elbeszélés (Ezd 7-10; Neh 8-10)
 - A vegyesházasságok megszüntetése
 - Elköteleződés a törvény megtartására
- Nehemiás emlékirata
 - Önéletrajzi írásmű
 - Jeruzsálem újjáépítése
 - A júdeai közösség megszervezése
 - Szociális és kulturális rendelkezések

4. Ezdrás és Nehemiás könyvének tanítása

A megújulás teológiai értékelése

² S. Mowincke; G. Hölscher; K.F. Pohlmann

³ S. Japhet; H.G.M. Williamson

⁴ Ld. a fogság utáni prófétákhoz írt kortörténeti áttekintést.

- Első feladat a templom felépítése, ami jele Isten jelenlétének; a kultusz újjászületése biztosítja Isten segítségét.
- A templomot követi Jeruzsálem helyreállítása, benépesítése és falakkal való védelme. Jeruzsálem a templom helye.
- A restauráció csúcsa a törvény felolvasása Ezdrás által, és a nép ünnepélyes elköteleződése a törvény megtartására.
- Mindezek által létrejön a kultikus közösség, a megmaradás új formája, amelyet nem árnyékolhat be a birodalmak váltakozása.

A KRÓNIKÁK KÖNYVE

1. Bevezetés

- A Krónikás történeti mű része (ld. fentebb)
- Az elnevezés Szent Jeromostól ered.
 - o Héber felirata: *dibré hajjamim* (= a napok eseményei, a napok történetei, vagyis évkönyv)
 - o Görög felirata (Septuaginta): *paraleipomenón* (= kihagyott dolgok könyve)
 - o Vulgata felirata követi a Septuagintát: *Libri paralipomenon*
- Helye a kánonban:
 - o Zsidó: írások (ketubim) között, Ezdrás-Nehemiás után az utolsó helyen áll.
 - o Septuaginta: a történeti könyvek között, a 1-2 Királyok után
 - o Mai fordítások: a Septuagintát követik.
- Keletkezésének ideje:
 - o A mű a Kürosz-rendelettel végződik, tehát a babiloni fogság után keletkezett.
 - o Ezdrás-Nehemiással való kapcsolata miatt a 4. és 2. század közötti időre tehető.

2. A könyvek felépítése és tartalma

A két könyv Ádámotól a babiloni fogságig beszéli el az eseményeket. Tartalmilag követi a történeti művek elbeszéléseit, amelyekkel irodalmi függésben is áll (Gen-Kir).

- 1Krón 1-9: Nemzetségtáblák Ádámotól Dávidig
- 1Krón 10-29: Dávid uralma
- 2Krón 1-9: Salamon uralma
- 2Krón 10-36: Júda királyai

3. A Krónikák forrásai

- Nem megnevezett forrásai:
 - o Párhuzamosan halad a Genezistől a Királyok két könyvéig.
 - o Vannak saját részletei is
- Megnevezett források:
 - o Izrael és Júda királyainak könyve (2Krón 2,7)
 - o Júda és Izrael királyainak könyve (2Krón 16,21)
 - o Dávid király évkönyvei (1Krón 27,24)
 - o Sámuel látóember, Nátán próféta és Gád látóember könyve Dávid királyról (1Krón 29,29)
 - o Semaja próféta és Iddó a látóember története Rechabeámról (2Krón 12,15)
 - o Stb.
- A megnevezett források valódisága vitatott:
 - o Elveszett, de ténylegesen létező források
 - o Nem létező források, a krónikás utánozza a Királyok könyvének módszerét.
- A Királyok könyvétől eltérő többletek történeti értéke vitatott.

4. A Krónikák módszere és tanítása

A dávidi dinasztia kiemelt teológiai jelentősége

- Dávid Isten országának legkiemelkedőbb építője, „Isten embere” (19 fejezet foglalkozik vele a műben).
- Idealizálja személyét és uralmát, a személyét kedvezőtlen fényben feltüntető részleteket eltitkolja (bűne Betsabéval, a Saullal való küzdelem, stb).
- Szerepe párhuzamos Mózesével:
 - o A törvény kiváló megtartója és védelmezője.
 - o A szövetség ládáját ünnepélyesen felviteti Sionre.
 - o Megújítja a szövetséget a Kánaánban letelepedett néppel, mint Mózes tette a pusztában, és ezzel elkezdődik Isten uralma.
 - o Papokat és levitákat rendel, gondoskodik a kultusz szabályos végzéséről.
 - o Isten leszáll tűzben és felhőben Sion-hegyére, az új templomra, amit Dávid fia, Salamon épített, mint annak idején a Sínai-hegyre.

A templom kiemelt teológiai jelentősége

- Salamon utódainak uralmát a templommal összefüggésben írja le, és azokat emeli ki, aki gondot fordítanak a templom restaurálására, vagy a kultuszra (Aza, Jozafát, Hiszkija).
- Részletesen leírja a pászka ünnepét és a sátoros ünnepet.
- Sokat foglalkozik a papsággal és a kultusz egyéb szereplőivel.
- A kultusz a teokrácia kifejezője, életforma, amelyben Izrael Isten uralmában él és azt ünnepli.
- A fogság utáni Izrael kultikus közösség, amely a templom körül gyűl össze. Alapjait a dávidi dinasztia teremtette meg, a jelenben a jutalmazós és büntető Isten uralma alatt a törvény és a kultusz vezetése alatt él.

A DEUTEROKANONIKUS KÖNYVEK

BÁRUK KÖNYVE

1. Bevezetés

- Helye a kánonban:
 - o Septuaginta: „Báruk” címmel, Jeremiás és a Siralmak között.
 - o Vulgata: „prophetia Baruch” címmel, Jeremiás és a Siralmak után.
 - o Mai fordítások: a Vulgátát követik.
- Szezője:
 - o A felirat tanúsága szerint: Báruk, Nerija fia, Jeremiás próféta kísérője.
 - o Mai vélemények: több szerző műve.
- Keletkezésének ideje: Kr.e. 1.század közepe.
- Eredeti nyelve héber, de csak görög fordítása maradt fenn.
- Címzettjei: a diaszpórában élő zsidóság
 - o Vallási kapcsolatok Jeruzsálemmel
 - o Az Isten adta törvény, életük forrása
 - o Imaéletük a zsinagógákban

2. Báruk könyvének tartalma és felosztása

Prózai rész:

- 1,1-14: Bevezetés
 - o Báruk a babiloni fogság ötödik évében felolvassa írását Joachin királynak és a vele fogságban lévőeknek.
 - o A nép sírva hallgatja az igéket, majd gyűjtést rendeznek Jeruzsálem megsegítésére.
 - o Visszaküldik a templom edényeit (nem felelhet meg a valóságnak) és pénzt küldenek, hogy mutassanak be a templomban áldozatokat. Imádságokat kérnek

Nebukadnezárért és fiáért Baltazárért, hogy uralmuk alatt békében élhessenek a száműzetésben élők. Elküldik felolvasásra Báruk könyvét is.

- 1,15-3,8: A száműzöttek bűnbánati imája

Költői rész:

- 3,9-4,4: Bölcsességi költemény
- 4,5-5,9: Vigaszdal

JEREMIÁS LEVELE

1. Bevezetés

- Helye a kánonban:
 - o Septuaginta: A Siralmak után
 - o Vulgata: Báruk könyve után, annak 6. fejezeteként.
 - o Mai fordítások: a Vulgátát követik.
- Nyelve eredetileg héber volt, de csak görög fordítása maradt fenn.
- Szerzője:
 - o A felirat szerint Jeremiás próféta.
 - o Mai vélemények: ismeretlen szerző műve, aki Jeremiás fogságban lévőnek írt levelének tekintélye mögé rejtezik (Jer 29). A próféta neve a feliraton kívül, és jellegzetes tanítása nem fedezhető fel a műben.
- Keletkezésének ideje: a fogság után, 300 körül.

2. A könyv tartalma

- Valójában nem levél, hanem szatirikus értekezés a bálványimádás értelmetlenségéről.
- Óva inti a fogságba hurcoltakat a bálványimádók követésétől.

TÓBIÁS KÖNYVE

1. Bevezetés

- Helye a kánonban:
 - o A Septuaginta és a Vulgata a történeti könyvek között hozza.
 - Septuaginta Judit és Eszter után
 - Vulgata előttük.
 - o Mai fordítások: a Vulgátát követik.
- Nyelve:
 - o Eredetileg héber vagy arám lehetett, amiből részleteket találtak a qumráni leletek között. Erre utal a műben található sok arámizmus és hebraizmus.
 - o Teljes változata csak görög nyelven maradt fenn.
- Műfaja: tanító céllal írt novella.
- Forrásai:
 - o Bibliai példák
 - o Bölcsességi mondások
 - o „Achikár bölcsessége” című írás.
 - A történet szerint Achikár Tobit unokaöccse, aki Szancherib majd Assarhaddon kincstárnoka. Gyermektelen lévén unokaöccsét, Nadant adoptálja, és utódjának ajánlja. A hálátlan Nadan bevádolja Achikárt a királynak, aki halálra ítéli. A hóhér, akivel egyszer Achikár jót tett, elrejti a halálra ítéltet. Később a királynak nagy szüksége lenne Achikár bölcsességére, és megsiratja. A hóhér ekkor előhossa rejtekéből, és Nadan dühében meghal.
- A keletkezés ideje: a bölcsességi irodalommal való rokonsága miatt feltehetően a III-II. század.

2. A könyv tartalma és felosztása

1-3 Prológus: *Tobit és Sára nyomorúsága*

- Tobit feleségével Annával és fiával Tóbiással Ninivében, asszír fogságban él, ahová V. Szalmanasszár (726-722) deportálta őket.
- Tobit Szalmanasszár udvarában nagy tekintélyre tesz szert, és meggazdagszik. 10 Talentum ezüstöt letétbe helyez médiái barátjánál, Rágésben.
- Szalmanasszár utódja, Szanherib (704-681) üldözi Tobitot, amiért eltemeti a kivégzett zsidókat. Unokaöccsének, Achikárnak közbenjárására Asszarhaddon (680-669) uralkodása alatt visszatérhet Ninivébe.
- Továbbra is eltemeti a halottakat, egy ilyen temetés után kint alszik a teraszon, madárürülék hull a szemébe és megvakul. Felesége tartja el a családot, aki zúgolódik amiatt, hogy semmit sem ért Tobit jámborsága és hűsége. Tobit haláláért imádkozik.
- A történet másik szála: Médiában, Ekbatána városában él Tobit rokona Ráguel, akinek leánya Sára már hét vőlegényét temette el, mert a nászéjszakán megölte őket egy Azmodeus nevű démon. Sára is Istenhez fohászkodik. Isten mindkettőjüket meghallgatja és elküldi segítségükre Ráfáel (= Isten meggyógyított) angyalt.

4-9: *Tóbiás útja Médiába*

- Tobit elküldi fiát, Tóbiást, az ezüstökért Rágésbe. Útitársként mellészegődik Azarja néven Ráfáel angyal.
- A Tigris folyónál Tóbiás kifog egy nagy halat, aminek szívét, máját és epéjét Ráfáel tanácsára megőrzi az útra.
- Megszállnak Ekbatánában, Ráguel és Sára házában, ahol Ráfáel emlékezteti Tóbiást, hogy mint rokonnak joga és kötelessége feleségül vennie Sárát. Tóbiás előbb vonakodik, de enged az angyal tanácsának.
- A nászéjszakán a hal szívéből és májából Tóbiás a hálószobában lévő füstölőre tesz, aminek szagától a démon Egyiptomig menekül. Ott megkötözi őt az angyal.
- Míg Tóbiás a násznapokat tölti, Ráfáel egyedül elmegy azezüstökért.

10-13: *Tóbiás és Sára visszatér Ninivébe*

- A kéthetes menyegző után Tóbiás és Rafael hazasiet, hogy előkészítse Sára érkezését.
- Az angyal tanácsára Tóbiás megkeni apja szemét a hal epéjével, aki ettől visszanyeri látását.
- Hét nap múlva megérkezik Sára, és megtartják a menyegzőt, amin részt vesznek Tobit unokaöccsei, Achikár és Nadab is.
- Amikor az útikalauz bérét ki akarják fizetni, Ráfáel feltárja kilétét és küldetését, majd eltűnik a szemük előtt.
- Tobit Istent dicsérő éneket mond.

14: *Epilógus*

- Tobit százkét évig él.
- Tóbiás apja tanácsára szülei halála után Médiába, apósához költözik és megéri Ninive bukását.

3. Tóbiás könyvének tanítása

Tanítás a jámbor élet gyakorlásáról és értékéről

- A templom tisztelete (1,4.6.; 5,14; 13,10-11; 14,5)
- A törvények megtartása (1,6-8)
- A jócselekedetek gyakorlása:
 - o A halottak iránti kegyelet (2,3-8; 4,4; 14,13)
 - o A tiltott ételektől való tartózkodás (1,10-12)
 - o Alamizsna (1,8.17; 4,7-11.16-17)
 - o Böjt
 - o Imádság:
 - Kérőima (3,1-6; 11-15; 8,5-7)

- Hálaíma (8,15-17; 11,14-15; 13,1-17)
- A jó jutalmát még itt a földön nyeri el a sok utód és a hosszú élet formájában, nem ismeri még a túlvilági jutalmazás gondolatát.

Tanítás az angyalokról

- A jó és rossz angyalok befolyásolják az emberek életét.
- Isten a jó angyalok, mint közvetítők által gondoskodik az emberekről, vezeti őket és tanácsot ad nekik.

JUDIT KÖNYVE

1. Bevezetés

- Címét a főszereplőről kapta: Judit (= zsidó nő).
- Helye a kánonban:
 - Görög: változó
 - Vulgata: A történeti könyvek, Tóbiás és Eszter könyve között
 - Mai fordítások: a Vulgátát követik.
- Nyelve: eredetileg héber vagy arám lehetett, de csak görög fordításban maradt ránk.
- Történeti értéke:
 - A történetírás követelményeinek nem felel meg.
 - Pontatlanságai nem tudatlanságból fakadnak, hanem szabadon ötvözi a történelmi adatokat mondanivalójának alátámasztására.
 - Nebukadnezár nem asszír, hanem babiloni uralkodó volt, és soha nem uralkodott Ninivében.
 - Betulia vára, ahol a történet játszódik, ismeretlen.
 - A perzsa korra utaló jelek:
 - Perzsa nevek: Pl. Bagoasz
 - A perzsákat nevezi Judit éneke ellenségnek (16,10)
 - A hellenista korra utal a koszorúkkal való feldíszítés (3,7)
 - Makkabeusok korára utal a templom megszenteltetésének terve (9,8)
- Keletkezésének ideje: Kr.e. II. század vége, I. század eleje.

2. A könyv tartalma és felosztása

1-3: *Nebukadnezár isteni igénnyel lép fel.*

- Nebukadnezár háborút indít a médek királya, Arfaxád ellen, és a szomszédos népeket csatlakozásra hívja. Az ajánlatát elutasítják.
- Nebukadnezár legyőzi Arfaxádot, és elküldi Holoferneszt, a fővezérét a környező népek leigázására. Holofernesz leigazza egész Mezopotámiát és Kis-Ázsiát, és felszólítja a népeket, hogy Nebukadnezárt mint Isten szolgájkák és imádják.

4-7: *Ki az Isten? Nebukadnezár vagy Jahve?*

- Holofernesz ostrom alá veszi Betulia várát, a fogságból visszatért Izrael egyik erősségét.
- Achior, az ammoniták vezére óva inti Holoferneszt Izrael megtámadásától, mert Istenük legyőzhetetlenné teszi népét, ha megtartják a törvényeit.
- Holofernesz beszédet mond: nincs isten Nebukadnezáron kívül. Achior megkötözve átadja Izraelnek, hogy a vár ostromakor essen el ő is. És megkezd az ostromot, elvágja a várat az ivóvíztől.
- Az éhező és szomjazó várnép megadásra szólítja fel a város vezetőit, aki öt nap haladékot kérnek.

8-16: *Jahve megmutatja, hogy ő az Isten és nem Nebukadnezár*

- Judit, Betulia várnak egyik ifjú szép özvegye megszidja a város vezetőit kishitőségük miatt, és Istenbe vetett bizalomra szólítja fel őket.
- Judit szolgálójával átmegy Holofernesz táborába, és győzelmet ígért neki.

- A negyedik napon a vezér lakomára hívja Juditot. A lerészegedett vezér fejét Judit levágja, és visszatér vele Betulia várába.
- A vezér nélkül maradt sereg megrémül és elmenekül. Izrael utoléri és legyőzi.
- Achior megvallja Izrael Istenét, és zsidóvá lesz.
- Juditot felmagasztalják.

3. Judit könyvének tanítása

- Isten a szenvedők segítségére siet. Feltétlen bizalmat és hűséget vár a szorongatások idején is.
- Judit példája ambivalens:
 - o - Hazugsággal és alattomosan győzi le ellenfelét.
 - o + Példaértékű Istenbe vetett hite és bizalma.

MAKKABEUSOK 1. KÖNYVE

1. Bevezetés

- 4 könyv viseli a zsidó irodalomban ezt a címet
- A keresztény hagyomány csak 1-2 Makkabeust tartja kánoninak, amelyek a IV. Antiochosz Epifánesz uralkodása idején (Kr.e. 175-164) kitört zsidó lázadásról szólnak. 3-4 Makkabeus apokrif irat.
- 1-2 Makkabeus nem folytatásos történet. Ugyanarról a korszakról szólnak. Sok a párhuzam köztük.
- A Makkabeus név a felkelés vezérének, Júdnak a mellékneve. A melléknevet később testvérei is viselik. Lehetséges etimológiája:
 - o Maqqaba = „kalapács”
 - o Maqqabjahu = „Jahve választotta”
- A szerző befolyásos ember lehetett, aki hozzáfért hivatalos iratokhoz, és lemásolhatta azokat. Valószínűleg jeruzsálemi zsidó, a Hasmoneus dinasztia nagy tisztelője.
- Forrásai:
 - o Hivatalos levelezések
 - Zsidók levelei zsidóknak (5,10-13)
 - Zsidók (Júdnak, Jonatán, Simon) levelezései pogány uralkodókkal (Szeleukidák, rómaiak, spártaiak).
 - o Pogány uralkodó házak kronológiái.
- Történeti értéke: elismerésre méltó, annak ellenére, hogy erősen elfogult a hellenizálódott zsidókkal szemben, és a Hasmoneus dinasztia iránt.
- Megírásának ideje: Johannesz Hirkánusz uralkodása (Kr.e. 135-104) után, a római megszállás (Kr.e. 63.) előtt.

2. A könyv tartalma és felosztása

Bevezetés 1,1-9: *Nagy Sándor birodalma*

- Rövid áttekintés Nagy Sándor trónra lépésétől a birodalom felosztásán át (előbb a Ptolemaioszok, majd a Szeleukidák uralkodnak Palesztinában) IV. Antiochosz Epifánesz trónra lépéséig (333-175).

I. Rész 1,10-2,70: *A felkelés előzményei*

- IV. Antiochosz Epifánesz (175-135) erőszakos hellenizáló törekvései.
- Sikeres egyiptomi hadjárata után kétszer kifosztja Jeruzsálemet és megszentelteleníti a templomot.
- Halál büntetés terhe alatt megtiltja a zsidó kultusz gyakorlását, bevezeti Zeusz tiszteletét.
- Sokan hozzá pártolnak a zsidók közül, de a hűségesek forronganak.
- Mattatiás pap megöli a király követét, majd fiaival és követőivel a hegyekbe menekül.

II. Rész 3,1-9,22: *Júdás Makkabeus a felkelés élén* (166-160)

- Mattatiás halála után fia, Júdás vezeti a felkelést.
- Antiochosz vezéreinek sorra győzelmet arat, megtisztítja és újra felszenteli a megszenteltelenített templomot.
- Antiochosz király keleti hadjárata során meghal. Utódai: V. Antiochosz Eupátor és I. Démétriosz folytatja a harcot Júdással.
- Júdás kivívja, hogy a zsidók a király engedélyével újra szokásaik és vallásuk szerint éljenek. A főpap Alkimosz lesz.
- A nép egy része megelégszik ezekkel az engedményekkel, de Júdás tovább folytatja a harcot. Legyőzi Nikánor hadvezér hatalmas seregét, és szövetséget köt a rómaiakkal.
- Démétriosz újabb nagy serege győzelmet arat, Júdás is elesik a döntő csatában.

III. Rész 9,23-12,54: *Jonatán a felkelés élén* (160-142).

- Júdás halála után testvére, Jonatán lesz a felkelés vezére.
- Jonatán harcok helyett ügyes politikával erősíti meg pozícióit, kihasználva a trónviszályokat.
- Támogatja Alexander Balaszt I. Démétriosszal szemben, aki elesik a harcban. Jonatán főpap, vezér és helytartó lesz Jeruzsálemben.
- I. Démétriosz fia, II. Démétriosz később elüzi Alexander Balaszt, de megerősíti Jonatán kiváltságait, bár később ellenségévé lesz. Nem hajlandó kivonni a helyőrséget a jeruzsálemi fellegrvárból. Ezért Jonatán az újabb trónkövetelőhöz, VI. Antiochoszhoz pártol, aki megerősíti őt tisztiségében.
- VI. Antiochosz hadvezére és árulója csellel elfogja Jonatánt.

IV. Rész 13,1-16,24: *Simon a felkelés élén* (142-134)

- Jonatán testvére, Simon lesz az új vezér, aki harcok és tárgyalások által megpróbálja kiszabadítani Jonatánt. Ám az áruló Trifon végez Jonatánnal és később Antiochoszt is megöli.
- Simon az új trónkövetelő, II. Démétriosz mellé áll. Cserébe a zsidók adómentességet kapnak.
- Simon megszerzi a teljes autonómiát. A szír helyőrség elhagyja Jeruzsálemet. Simon mint főpap, vezér és fejedelem uralkodik. Címeit II. Démétriosz utóda, testvére, VII. Antiochosz is megerősíti. Később azonban Simon ellen fordul.
- Simon veje, hogy a király kegyeibe járjon megöli Simont és két fiát.
- A könyv a „Főpapság könyve” című munkára való utalással záródik, ami Simon fiának, Johannesz Hirkánusznak az uralkodását írja le.

4. A könyv tanítása

- Vallás-erkölcsi üzenet: A mózesi törvény és a kultusz olyan kincsek, amikért az életet is fel kell áldozni. A Makkabeusok hősiessége erre ad példát.
- Politikai üzenet: A Makkabeusok érdemét magasztalja, és továbbra is utódaikban látja a törvény támaszát, egy olyan korban, amikor Johannesz Hirkánusz és fiai már szembe kerültek a törvénytisztelő farizeusokkal.

MAKKABUSOK II. KÖNYVE

1. Bevezetés

- Története párhuzamos az 1. könyvvel, nem annak a folytatása, de csak Júdás Makkabeus működését írja le (1. könyv 1-7 fejezete). Nem ismeri, és nem használja az 1. könyvet.
- A felirat szerint egy bizonyos Kirenei Jázon öt kötetes művének rövid összefoglalása. A tényleges szerző ismeretlen.
- Nyelve: görög.
- Történeti értéke:

- A mű nem szigorú értelemben vett történelem. Inkább épületes és szórakoztató regény.
- Patetikus történetírás: szenvedélyesen pártos a Makkabeusok javára, eltúlozza érdemeiket, győzelmeiket és sikereiket.
- Csodás elemekkel ötvözi a történeteket.
- A túlzások ellenére más forrásokkal is alátámaszthatóan, pontosan írja le az eseményeket. Jól ismeri a kort, a királyi udvart és szokásait.

- Keletkezési ideje: Kr.e. II. század vége.

2. A könyv felosztása és tartalma

Két levél 1,1-2,18: *A Júdeában és Jeruzsálemben élő zsidók levele Egyiptomba*

- Első levél 1,1-10a: A templom felszentelésének 40. évfordulóján (124) a zsidók ünnepre szólítják fel az Egyiptomban élő zsidókat Kiszleu hóna 25. napján.
- Második levél 1,10b-2,18: Régebbi az első levélnél, röviddel a templom felszentelése után íródott. Közli IV. Antiochosz halálát. Ismét ünneplésre hív.

Bevezetés 2,19-32:

- A könyv célja és módszere (Jázon művének lerövidítése)

I. Rész 3,1-40: *Isten megvédi templomát Óniás főpap idején*

- Óniás főpap idején egy áruló zsidó, Simon, tájékoztatja Szeleukosz királyt a jeruzsálemi templom kincseiről.
- A király főemberét, Heliodort küldi a kincsekért, amit a főpap özvegyek és árvák letétbe helyezett vagyonának nevez, és nem akar kiadni.
- Az erőszak hatására a nép istenhez kiált, aki csodát tesz: egy félelmetes lovas és két ifjú korbáccsal hajtja ki a betolakodókat.
- Heliodor is megsérül, de Óniás közbenjárására meggyógyul és megtér.

II. Rész 4,1-7,42: *A templom megszenteltetésére, méltatlan főpapok*

- Óniás Szeleukosz királyhoz megy, hogy tisztázza magát a hamis vádak alól.
- IV. Szeleukosz meghal, és IV. Antiochosz Epifánész lesz a király, akitől Óniás testvére, Jázon megszerzi a főpapságot és királyi támogatással el kezdi terjeszteni a hellenista szokásokat.
- Menelaosz pénzért megveszi Antiochosztól a főpapi méltóságot, és mesterkedésére megölik Óniászt. Jázon elmenekül.
- Antiochosz Egyiptom ellen vonul, közben Jázon megtámadja Jeruzsálemet, de nem tudja elfoglalni. A visszatérő király, általános lázadásra gondolva, beveszi Jeruzsálemet, kifosztja, és vérfürdőt rendez.
- Júdás Makkabeus kilenc társával a hegyekbe menekül.
- Antiochosz erőszakosan hellenizál: a jeruzsálemi templomot az olimposzi Zeusznak szenteli.
- Eleázár és a hét testvér vértanúsága.

III. Rész 8,1-10,8: *Győzelem a hellenizmus felett, a templom megtisztítása.*

- Júdás Makkabeus sereget szervez és sorra legyőzi a király vezéreit.
- Antiochosz király perzsiai hadjárata során leesik szekeréről és megsérül. Ebben Isten büntetését látja, és levélben engesztelődni akar a zsidókkal, de meghal.
- Júdás elfoglalja Jeruzsálemet, megtisztítja a templomot, és felszenteli Kiszleu hónap 25. napján. Nyolcnapos ünnepet rendeznek (Hanuka).

IV. Rész 10,10-13,26: *Júdás harca a környező népekkel*

- V. Antiochosz Eupátor lesz a király, de kiskorúsága alatt a gyámja, Líziász kormányoz.
- Líziász nagy sereggel Jeruzsálem ellen indul, de vereséget szenved. Elismeri, hogy Isten a zsidókkal van, és békét köt Júdással.
- Júdás ekkor a környező népek ellen fordul, aki a zsidókat sanyargatják.

- V. Antiochosz és Liziász ismét Jeruzsálem ellen indul. Júdás hősiiesen helytáll. Antiochiában lázadás tör ki, ezért Antiochosz király békét köt Júdással és hazatér.

V. Rész 14,1-15,37: *Győzelem Nikánor felett*

- Démétriosz meggyilkolja V. Antiochoszt és Liziászt.
- Alkimosz egykor főpap vissza akarja szerezni méltóságát, ezért Júdás ellen hangolja Démétrioszt.
- Démétriosz Nikánort küldi Júdás ellen. Előbb békét köt, de Alkimosz mesterkedésére és a király parancsára el kell fognia Júdást. Nikánor gyalázza Istent és a templomot. A döntő ütközetben Júdás győz, és Nikánor elesik.

Utószó 15,38-39: A szerző elköszön és munkáját dicséri.

3. A könyv tanítása

- Szellemi harc a Júdaizmus és hellenizmus között: Jahve győz.
- Eszkatológikus: a harc nem evilági értékekért folyik, hanem Isten eljövendő országáért.
- A nép és a templom sorsa összekapcsolódik. A templom együtt szenved népével.
- Isten a semmiből teremtette a világot (7,28).
- A halál után Isten visszaadja az ember testét és feltámasztja az örök életre (7,9.11.;14,46)
 - o Biztat a halottakért való imádságra (12,39-45)
 - o Az elhunyt szentek közbenjárnak az élőkért (15,11-16).

A BÖLCSESSÉG KÖNYVE

1. Bevezetés

- A könyv címe:
 - o Eredeti görög változat: „Salamon bölcsessége”
 - o Latin Vulgata: „Sapientia” (= bölcsesség)
- Szerzője:
 - o a felirat szerint Salamon, az ő nevében beszél és alakját megrajzolja.
 - o A valódi szerző ismeretlen:
 - görög nyelven beszélő hithű zsidó
 - az Ószövetséget a Septuagintából ismeri és idézi.
 - Jártas a görög filozófiában és retorikában
- Keletkezésének valószínű helye: Egyiptom, Alexandria, ahol nagyszámú hellenizált zsidó kolónia élt.
- Ideje: Kr.e. I. század eleje.

2. A könyv tartalma, felépítése és tanítása

1. Rész 1-5: *Az igazak és a gonoszok bölcsessége*

- A bölcsességet csak a jó ember nyerheti el.
- A gonoszok a halállal szövetkeztek, semmi közük nincs az igazsághoz (1,16)
- „Isten nem alkotta a halált, és nem leli örömét az élők vesztén. Azért teremtett mindent, hogy legyen...” (1,13-14)
- A gonoszok nem hisznek a túlvilági életet lehetőségét, ezért az erkölcsi értékeknek sem látják értelmét (1,1-5). Az igazak léte vád ellenük, ezért el akarják pusztítani őket (1,10-20).
- „Az igazak lelkei azonban Isten kezében vannak, s a halál kínjai nem éri őket...” (3)
- „Az igaz azonban, haljon meg bár idő előtt, nyugalomra talál. Mert a tisztas aggkort nem a hosszú élet adja, és nem az évek száma méri, inkább az ember bölcsessége az igazi ősz haj, s a szeplőtelen élet az igazi aggkor” (4,719).

- A halál után a gonoszok rádöbbenek tévedésükre, és arra, hogy elrontották életüket (4,20-5,23). Az igazak pedig az Isten fiai (angyalok) és a szentek társaságába kerülnek (5,5).
2. Rész 6-9: *A bölcsesség mibenléte, eredete és megszerzésének módja*
- A bölcsesség, mint egy személy, Isten követeként keresi a reá vágyókat és méltókat (6,12-21). Jelen volt a teremtésben és a történelem eseményeinek irányításában. **Az Újszövetség Jézust nevezi Isten bölcsességének** (Mt 11,19; Lk 11,49; 1Kor 1,24-30).
 - A bölcsesség Isten ajándéka, kérni kell az imádságban (7)
 - A bölcs mindent megért:
 - o A világ felépítését
 - o Az elemek működését
 - o A történelem korszakainak kezdetét és végét
 - o A napfordulók törvényeit (asztronómia)
 - o Az év lefolyását
 - o Az asztrológiát
 - o Az állatokat
 - o A démoni erőket
 - o Az emberek gondolatait (pszichológia)
 - o A növényeket (botanika, gyógyítás) (7,17-21)
 - A bölcsesség 21 (3x7) tulajdonsága:
 - o Benne lélek van: értelmes és szent
 - o Egyetlen, sokféle és finom
 - o Ékesen szóló, gyors és szeplőtelen
 - o Biztos, kellemes, jót kedvelő és éles.
 - o Akadályt nem ismerő, jótékony, emberbarát,
 - o Kegyes, állhatatos, szilárd
 - o Minden erővel teljes, mindent látó, minden szellemen átható
 - A bölcsesség megtestesíti a görögök négy sarkalatos erényét: igazságosság, okosság, mértékletesség és bátorság (8)
3. Rész 10-19: *A bölcsesség tettei a történelemben*
- Hét példa (10,1-11,4)
 - o Ádámot az asszony bűnbe vitte, de a bölcsesség kimentette
 - o Káin pusztulásának oka, hogy elpártolt a bölcsességtől
 - o Noét megmentette a bölcsesség
 - o Kiragadta az igaz Lótót a gonoszok romlásakor
 - o Jákob álmában látta a megnyílt eget
 - o József bölcsessége
 - o Izrael kiszabadította Egyiptomból és vezette a pusztában.
 - Hét párhuzam (11,5-19,22):
 - o A Nílus vize – vérré vált és a halál forrása lett
 - o A sziklából fakadó víz – életet adott a népnek a halállal fenyegető pusztában
 - Békák – elvették az étvágyat (16,1-4)
 - Fűrjek – csemege a választott népnek
 - o Sáskák és legyek – csípésük megölte az egyiptomiakat
 - o Mérges kígyók – bár megmárták a zsidókat, a rézkígyó jele által megmenekültek (16,5-14)
 - Jégeső – elpusztította a termést
 - Manna – rendkívüli táplálék a pusztában (16,15-29)
 - o Sötétség – elvakította az egyiptomiakat
 - o Tűzoszlop – vezette a sötétben a választott népet (17,1-18,4)

- Elsőszülöttek halála – szolga és úr egyaránt meghalt
- Halál a pusztában – csak figyelmeztetés volt a megtérésre, (18,5-25).
- Pusztulás a tenger által
- Menekülés a tenger által (19,1)

JÉZUS, SIRÁK FIA KÖNYVE

1. Bevezetés

- Címei:
 - A görög fordítás szerint: „Jézusnak Sirák fiának bölcsessége”
 - A zsidó hagyomány: „Ben Szira”
 - Latin egyház: „Ecclesiasticus” = „Egyházi könyv” (Szent Ciprián). A név talán a katechézisben való használatára utal.
- Nyelve eredetileg héber volt. A bevezetője szerint a szerző unokája fordította görögre.
- 1896-ban a kairói genizá (könyvtemető)-ből előkerült a héber szöveg kétharmada, majd egyéb részletek Qumránban.
- A görög szöveget tekintjük kánoninak. A zsidók és protestánsok nem tekintik kánoni könyvnek.
- Jézus unokája Euregetész király (VII. Ptolemaiosz Euergetész Kr.e. 170-116) 38. évében költözött Egyiptomba, és ekkor készítette a görög fordítást (132). A nagyapa, Jézus, tehát két nemzedékkal korábban, 190 körül írhatta munkáját.
- A szerző tekintélyes ember Jeruzsálemben, írástudó, aki az írások tanulmányozásának gyümölcsét kívánja könyvében megosztani. A hellenista korban védelmezi a zsidó hit értékét és igazságát.
- A mű nem rendszerezett: a legkülönbözőbb témákra vonatkozó bölcs mondásokat laza csoportokban illeszti egymás mellé.

2. A könyv felépítése, tartalma és tanítása

A fordító unoka bevezető szavai

1. Rész 1-23: Tanítás az egyén életéről, főként a házasságról és a családról

- Isten mindenkinek a maga mértéke szerint osztja a bölcsességet (1,10)
- A bölcsesség kezdete az Úr félelme (1,16)
- Isten az igazakat is próbára teszi, a szenvedés idején is meg kell őrizni állhatatosan az Istenbe vetett bizalmat (2,1-9)
- Aki embertársával jól tesz, Isten jóságát sokszorozza meg itt a földön (4,1-11)
- Mindenki annyit ér, amennyit Isten szemében ér (10,23-24)
- Szegény és gazdag között nincs igazi barátság. A gazdag mindig el fogja nyomni és ki fogja használni a szegényt (13,1-8).
- Isten az ember minden tettét látja és megítéli. Minden tettünknek értéke és következménye van, még ha titokban tettük is (17,1-8).

2. Rész 24-50: Tanítás a társadalmi életéről

- A bölcsesség Isten szájából származik, ismeri az egész teremtett világot, és lakóhelyéül Izraelt választotta (24).
- A férfiak és asszonyok kapcsolata (25)
- A bölcs megbocsát, ezzel megtöri a bosszú ördögi körét (27-28)
- A szülők felelőssége, hogy gyermekeket megtanítsák az erkölcsi értékek tiszteletben tartására (30)
- Van bölcs, aki önmagán nem tud segíteni; van aki nem tudja meggyőzni környezetét; van aki nem tud helyes következtetéseket levonni tudásából; ám egyesek a közéleti szereplésben valóban tesznek valamit a népükért: őket illeti a dicséret (37)
- Történelmi példák a teremtéstől Simon főpapig (43-50).

Függelék 51: Hálaadás Istennek és a bölcsesség keresése